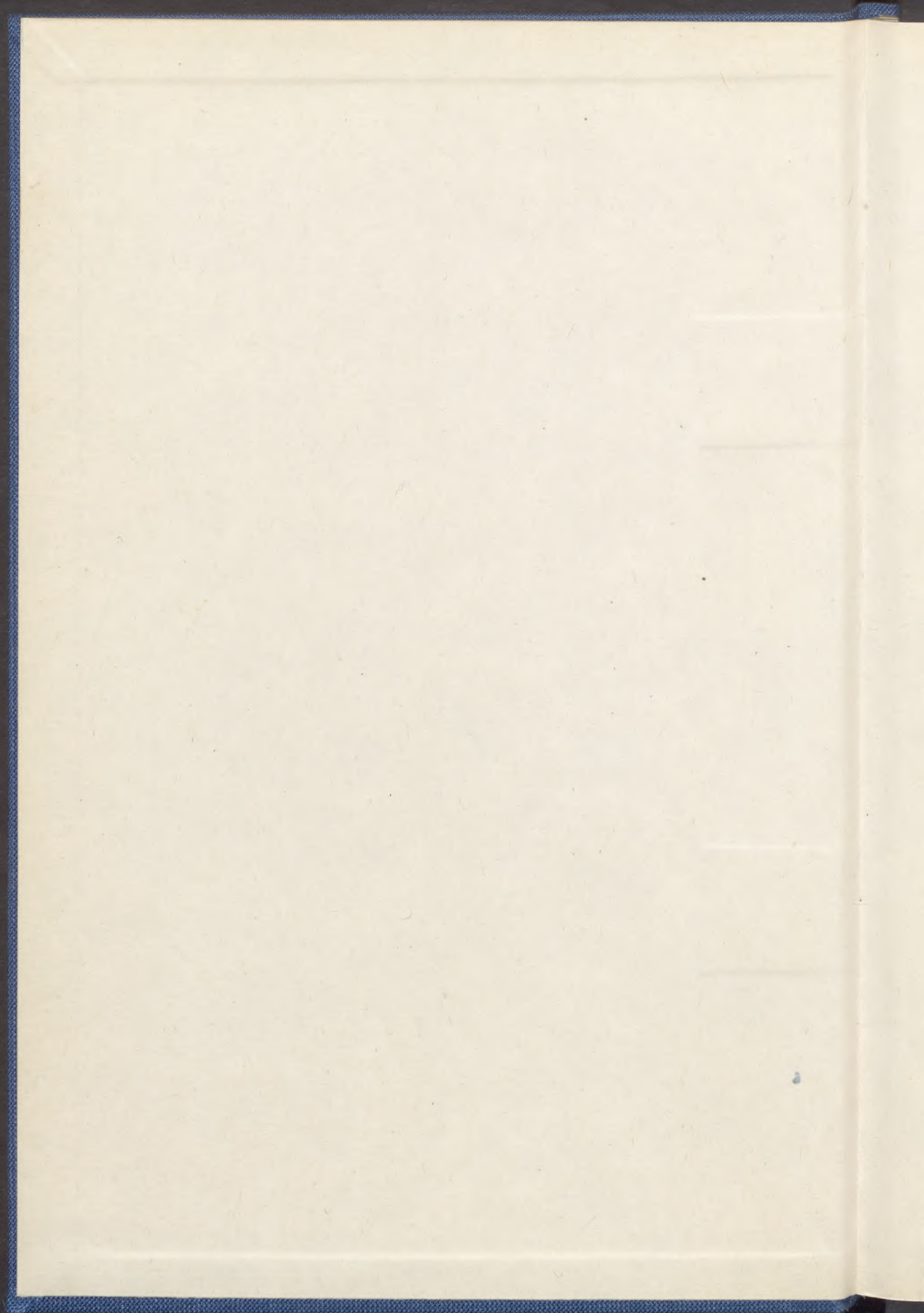
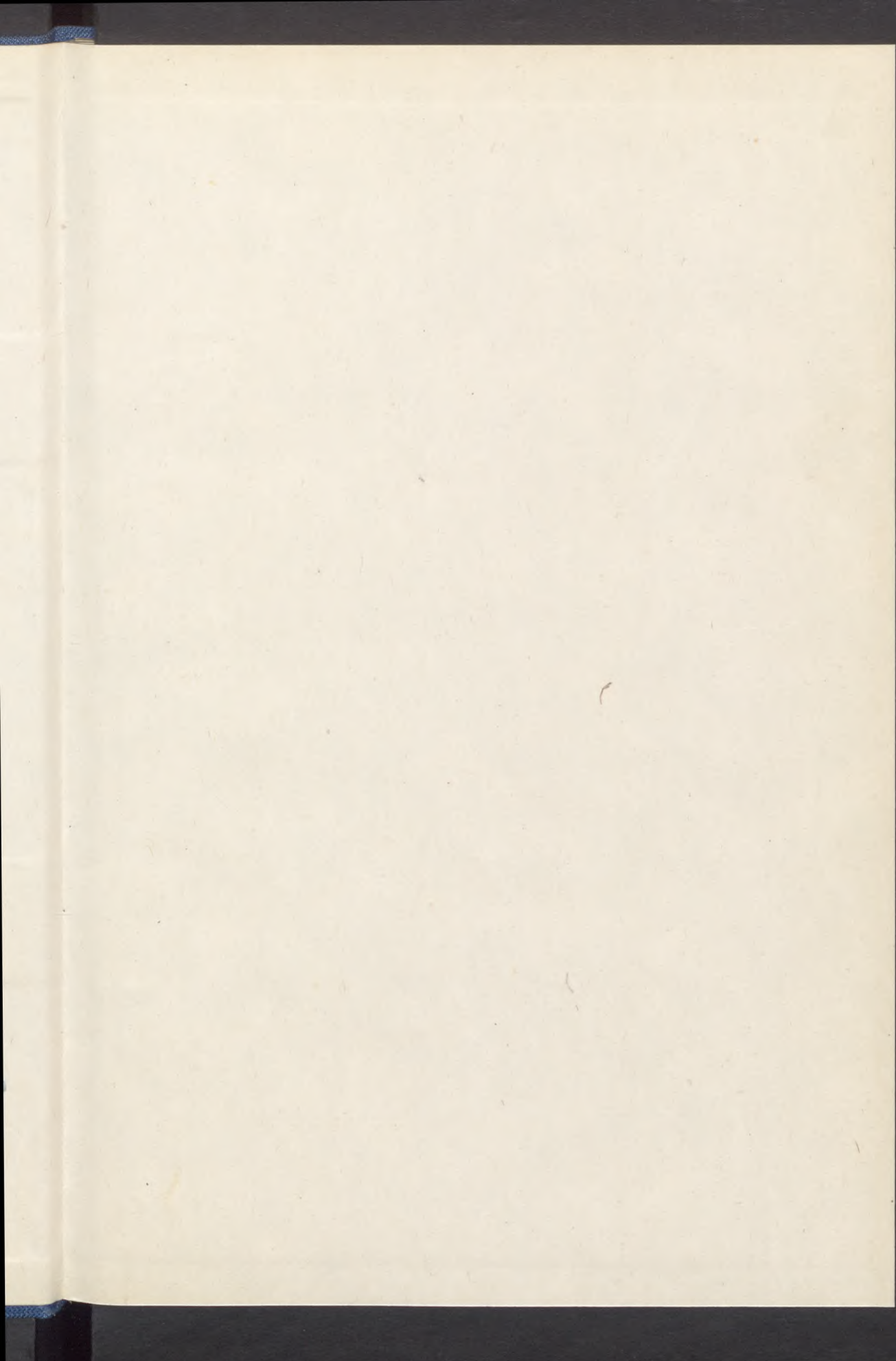

.....
250.773 OSZK

TÖRÖK HADAK MAGYAR FÖLDÖN

RÉSZLET

»AZ 1532. ÉVI TÖRÖK-MAGYAR-OSZTRÁK HÁBORÚ,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL KŐSZEG OSTROMÁRA«

CIMŰ, SAJTÓ ALÁ KERÜLŐ MUNKÁBÓL

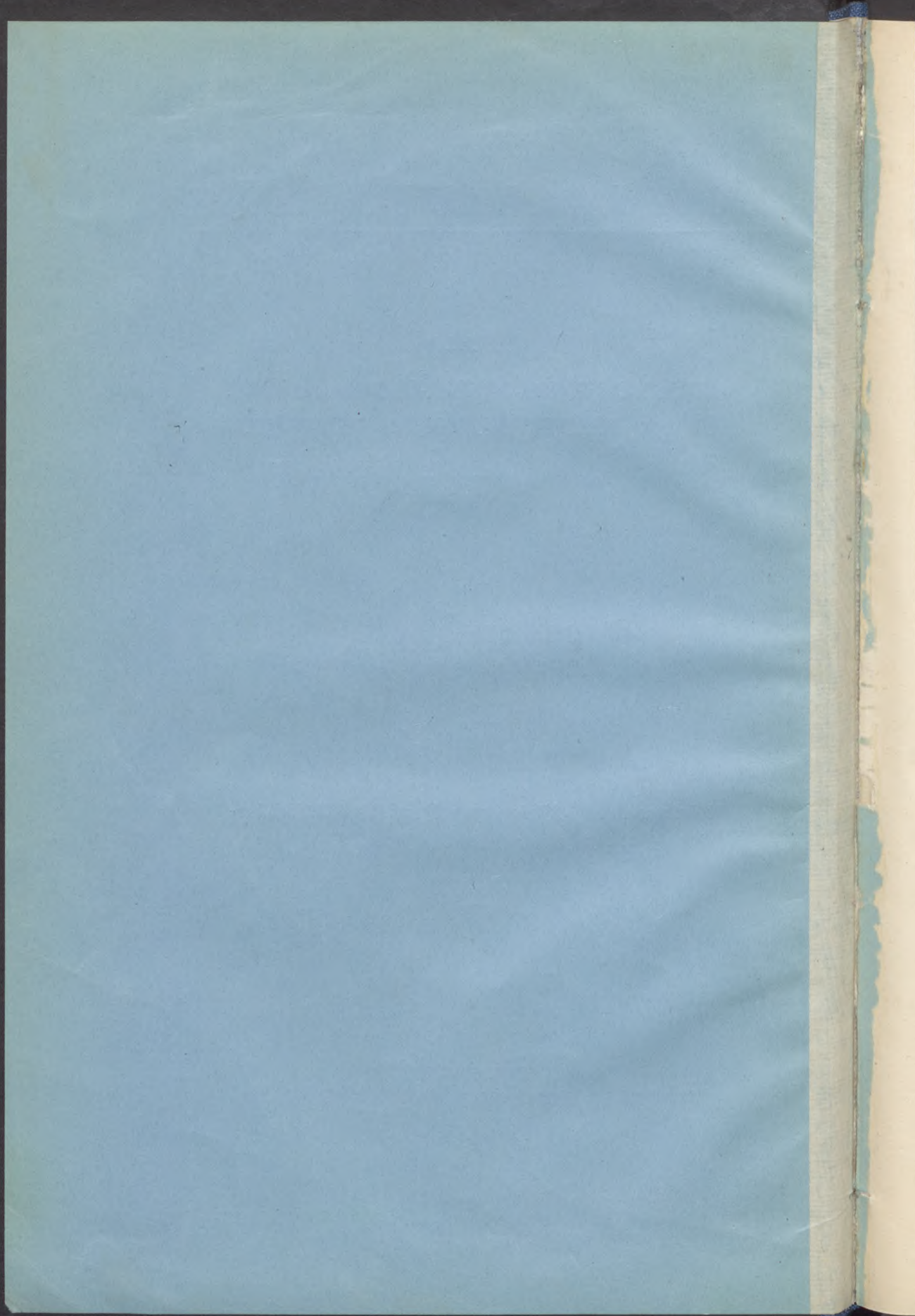
ÍRTA

AGGHÁZY KAMIL

magyar királyi honvéd főhadnagy

*Különlenyomat a »Közlemények Dunántúl Történetéhez«
1. évfolyamának 1. és 2. füzetéből*

SZÉKESFEJÉRVÁROTT
NYOMATOTT DEBRECZENYI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
M C M XI

TÖRÖK HADAK MAGYAR FÖLDÖN

RÉSZLET

»AZ 1532. ÉVI TÖRÖK-MAGYAR-OSZTRÁK HÁBORÚ,
KÜLÖNÖS TEKINTETTEL KŐSZEG OSTROMÁRA«
CIMŰ SAJTÓ ALÁ KERÜLŐ MUNKÁBÓL

ÍRTA

AGGHÁZY KAMIL

magyar királyi honvéd főhadnagy

*Különlenyomat a »Közlemények Dunántúl Történetéhez«
I. évfolyamának 1. és 2. füzetéből*

**TISZTELETE JELÉÜL
A SZERZŐ.
BP, VI. k, Damjanich u. 28. b. I. e.**

SZÉKESFEJÉRVÁROTT
NYOMATOTT DEBRECZENYI ISTVÁN KÖNYVNYOMDÁJÁBAN
M C M XI

(R
2)

250773

R
1965

ORSZ. SZÉCHENYI-KÖNYVTÁR
N Növedéknapló
1953 év 5116 SZ.

Török hadak magyar földön.

*Az 1532. évi török-magyar-osztrák háborúnak Eszéktől
Kőszegig terjedő szakasza.*

REMÉLHETŐLEG még a folyó évben sajtó alá kerül egy művem, melynek címe: »AZ 1532. ÉVI TÖRÖK-MAGYAR-OSZTRÁK HÁBORÚ, KÜLÖNÖS TEKINTETTEL KŐSZEG OSTROMÁRA.«

Tartalma: Tájékoztató. 1. tartalomjegyzék, 2. vázlatjegyzék (12 vázlatról), 3. képjegyzék (22 reprodukcióról és 25 fényképről), 4. előszó, 5. forrásjegyzék. I. Előzmények. 1. A mohácsi vést követő események 1526—1532. 2. Az 1532. évi háború okai és a mozgósítás. II. A háború. A) A felvonulás, 3. a török hadsereg útja Konstantinápolytól a Száváig, 4. a Szávától Kőszegig. B) Kőszeg ostroma, 5. multja, hadi helyzete, védelmi előkészületei, 6. körülzárása, 7. ostromlása, 8. felszabadulása. C) A visszavonulás, 9. a török hadsereg útja Kőszegtől Varasdig, 10. Varasdtól Konstantinápolyig. III. A háború következményei. 11. A hadviselő felekre, 12. Kőszegre nézve. Függelék. I. Jurisics Miklós életrajza. II. Oklevelek (18 darab.) III. Név- és tárgymutató.

Itt művem 4. fejezetének ama részét közlöm, amely tárgyánál fogva Dunántúlt és pedig Baranya-, Somogy-, Zala- és Vasvármegyét érinti.

Előszóképen a következőket jegyzem meg:

1. Művem anyagát az eddig is használt történelmi kuttókon kívül az eddig vagy kevéssé, vagy rosszul használt török kuttókból merítém. Hozzájárul három éves helyszíni tanulmányom Kőszegen, hat évre eloszló utazásom a Magyarbirodalom és az Osztrákbirodalom idevágó eseménypontjain és vonalain, az egész területet felölelő katonai térképek tanulmányozása, végül számos könyvtár, levéltár és gyűjtemény átkutatása.

2. Az így nyert anyag feldolgozásánál vezetőfonalul az egykoru török naplók szolgáltak, melyek a háború minden egyes napjáról kronológiai sorrendben szólanak, ellentétben a többi forrásokkal, melyek csak egyes eseményekre és kisebb időszakokra terjeszkednek ki. Innen van művem napló alakja.

3. Az események megbeszélésénél a források váltakozó bőségén kívül az is befolyásolt, hogy Kőszeghez közeledve az események úgy fontosság-

ban, mint kihatásban nyertek, megfordítva ugyanugy veszítettek. Innen van, hogy Kőszeg közelében ugyszólván minden rögöt beszéltetek.

4. Hogy művem e háborúnak legmegbízhatóbb és legteljesebb forrásgyűjteményévé váljék, szigorú kritikával és pragmatikusan igyekeztem dolgozni. Ahol tényeket állítok, ott minden egyes mondatom megjelölt forrásra támaszkodik. Ahol az adatokat ilyenek híján következtetésen vagy intuíción alapuló megállapítás helyettesíti, ott feltételes módot használlok. A tanulmányozó rájön, hogy sok tévedést oszlatok el és kevés problémát hagyok hátra.

5. Az ezerfelé heverő adatok az alább közölt fejezet megírásánál okoztak legtöbb nehézséget, helyreigazításukért és kiegészítésükért az érintett megyék monográfusaihoz folyamodom.

6. E fejezet a szerves egészből lévén kiszakítva, némely dolgok magyarázata az előző, vagy következő fejezetekben foglal helyet.

*

AZ ITT HASZNÁLT FORRÁSOK.

I. <i>Szulejmán</i> naplója az 1532. évi hadjáratról.	Rövidített hivatkozás
I.
Török történetírók I. kötet. Fordította Thúry József.
1893.	
<i>Ferdi.</i> A törvényhozó Szulejmán szultán története.	II.
Török történetírók II. kötet. Fordította Thúry József.
1896.	
<i>Dselázzáde</i> Musztafa. Az országok osztályai és az utak felsorolása.	III.
Török történetírók II. kötet Fordította Thúry József.
1896.	
E két kötet egyéb helyei.	Th. I. v. Th. II.
Dürkiische <i>Belegerung</i> vor Güns im Monat Augusti des
1532. Jars.	XI.
Egykoru kézirat Kőszeg városa levéltárában. (Függelék II. 3. oklevél.)	
<i>Jurisics</i> Miklós 1532. augusztus 28.-i jelentése Ferdinánd királyhoz.	XII.
Egykoru kézirat a bécsi cs. kir. állami levéltárban.
(Függelék II. 8. oklevél.)	
<i>Nádasdi</i> Tamás nádor családi levelezése.	X.
Szerkesztették dr. Károlyi Árpád és dr. Szalay József.
1882.	
(Függelék II. 4., 5., 6. és 7. oklevél.)	
Die Belagerung der königl. Freystadt Güns im Jahre 1532.
Verfasset von P. Martin <i>Rosnak</i> , 1789.	VI.

Rövidített hivatkozás:

- Die Kämpfe Oesterreichs mit den Osmanen vom Jahre 1526. V.
bis 1537.
- Von L. *Kupelwieser* k. u. k. Feldmarschall-Lieutenant.
1899.
- A magyar nemzet története. IV.
Szerkeszti Szilágyi Sándor. Ötödik kötet. Magyaror-
szág háromrésze oszlásának története. Irta *Acsády*
Ignác. 1897.
- Magyarország történelme. Negyedik kötet. VII.
Irta *Horváth* Mihály. 1871.
- Hadtörténelmi közlemények. 1889. évfolyam. XIV.
Szerkesztette Rónai *Horváth* Jenő honvéd százados.
- A középkori várak, különös tekintettel Magyarországra. XIII.
Irta *Könyöki* József tanár. 1905.
- Az osztrák-magyar *monarchia* írásban és képen. VIII.
Magyarország IV. kötete. 1896.
- Magyarország vármegyéi és városai. Vasvármegye. IX.
Szerkeszti Dr. *Sziklay* János és dr. *Borovszky* Samu.
1898.
- Köszeg sz. kir. város jelene és multja. II. kötet. Multkor. XV.
Irta *Chernel* Kálmán. 1878.
- Köszeg városa és környéke. XVI.
Irta *Wittinger* Antal 1890.

SEGÉDLETEK:

- Magyar hadi krónika. Második rész.
Irta Rónai *Horváth* Jenő m. kir. honvéd alezredes.
1897.
- A mohácsi hadjárat 1526-ban.
Irta *Szurmay* Sándor őrnagy. 1901.
- Századok*. 1878., 1881., 1883., 1892., 1893. évf.
Történelmi tár. 1891. évf.
- Hadtörténelmi közlemények*. 1890., 1895., 1896. évf.
- Register* der vornembsten Sachen und denckwürdigsten
Geschichten der Ungarischen und Siebenbürgischen
Chronic. Geben Franckfurt am Mayn den 24. Monats
Septembris 1664.
- Neue und kurze *Beschreibung* des Königreichs Ungarn,
dessen fürnemsten Städten und Vestungen, wobey
vieler Belägerungen und dergleichen Denckwür-
digkeiten . . . erzehlet wird. Nürnberg 1664.
- Oesterreichische *Zeitschrift* für Geschichtskunde. 1837. évf.
- Oesterreichisches *Archiv*. 1831. évf.
- Streffleure* Oesterreichisch militärisches *Zeitschrift*. 1821.,
1828., 1881. évf.

TÉRKÉPEK:

a cs. és kir. katonai földrajzi intézet kiadványai.

I. Középeurópa áttekintő térképe (Bonne vetület) 1 : 750,000.

1. D4 Semlin, Altorsova, Belgrád, Uzice.
2. C4 Agram, Brod, Esseg, Glina, Knin, Sarajevo.
3. C3 Wien, Graz, Budapest.

II. Középeurópa általános térképe 1 : 200,000.

1. 38° 45' Belgrad.
2. 37° 45' Mitrovica.
3. 36° 45' Brod.
4. 36° 46' Fünfkirchen.
5. 35° 46' Belovar.
6. 35° 47' Pápa.
7. 34° 47' Steinamanger.

III. A Magyar-osztrák monarchia és a csatlakozó területek részletes térképe : 1 : 75,000. (a II. csoport lapjai által feltüntetett területről.)

BEVEZETÉS.

(Kivonat a 3. fejezetből.)

A TÖRÖK HADSEREG 1532. április 25.-én (Ramazán 19.) csütörtökön indult el Konstantinápolyból.¹⁾ Május 3.-án Drinápolyba, 22.-én Filippopolbe, június 1.-én Szófiába, 12.-én Nisbe érkezett. Itt fogadta a szultán *Ferdinánd* király követeit.²⁾ Békeajánlatukat visszautasítván s őket magánál tartván, 14.-én tovább ment. 25.-én Belgrádhhoz ért a sereg.³⁾ Másnap átkelt a Szerémségbe és Zimony környékén ütött tábor, ahol július 8-ig maradt.⁴⁾ Az elmúlt 74 napból 39 menetnap volt, a megtett út hossza 910 km.

Július 5.-én a követek ismét kihallgatáson voltak,⁵⁾ amelyen a szultán kilátásba helyezte, hogy hadüzenetét írásban is átadja nekik.⁶⁾

Ezen idő alatt egy török-oláh had Nagyszebent szorongatta, de sikertelenül. János király pedig *Visegrádot* vivatta és *Esztergom* ostromához készülődött.⁷⁾

Ferdinánd és szövetségesei még a seregszervezés munkájánál tartottak és Bécs közelében számítottak a törökkel való mérkőzésre.⁸⁾ A Magyarbirodalomban, különösen Dunántúlon teljes apátiával várták a bekövetkezendőket.

*

(Kivonat a 4. fejezetnek Zimonytól Eszékig terjedő részéből.)

Július 7.-én a szultán, 8.-án a hadsereg is tovább ment. A hajóhad Belgrádtól *Budára* indult.⁹⁾ A sereg zöme 10.-én

1) I. 347. és III. 190., ellenben II. 87. szerint 26-án. — 2) I. 349. és III. 193.—196. — 3) I. 350. és III. 196. — 4) I. 350.—351. — 5) I. 351. és III. 197.—198. — 6) V. 81. — 7) VII. 85. — 8) VII. 85. — 9) I. 351. és III. 199.

Sabác mellé ért, Ibrahim az európai hadtesttel egy napi járásra előre ment. A zöm 13.-án Mitrovicát, 15.-én Vukovárt érintette. 16.-án Ibrahim Eszéknél, a zöm Borovonál táborozott.¹⁾ 17.-én utóbbi is Eszékre vonúlt s így 11 nap alatt 9 menettel 180 kmt hagyva maga mögött, az 1526.-ban idáig terjeszkedett Törökbirodalom határához jutott.

E napon tisztelgett Ibrahimnál *Perényi* Péter, *Sikló* s-vár ura.²⁾ Ferdinándpárti létére való eme kaczerkodása a multját különben ismerő nagyvezirben gyanút keltett.³⁾ Ferdinánd követei megkapták a szultán hadüzenő levelét, de a seregnél kellett maradniok,⁴⁾ melytől csak Kőszeg ostroma után szabadúlhattak.

18.-ig a csapatok felöltötték tábori ruhájukat.^{5a)} E napra a Dráván vert nagy hid^{5b)} és a mocsarakon át vezető tizenkét kisebb hid is elkészült.⁶⁾

A Magyarbirodalomba betörő sereg létszáma a képtelen találgatások és a rémlátásból eredő nagyítások alapján nem állapítható meg. Művem 2. fejezetében részletesen foglalkozom ezzel és bebizonyítom, hogy a török háborúkra vonatkozó összes létszámadataink hamisak. E helyen csak a különböző adatokat említem fel:

Az egykorú írók: a szultán naplója semmit sem mond, *Lutfi* »roppant hadsereg«-et⁷⁾ *Ferdi* 182—192,000 fegyverest és 300 ágyút,⁸⁾ *Dselálzáde Musztafa* »óriási hadsereg«-et,⁹⁾ ugyanezt számos költői képbe foglalva,¹⁰⁾ különböző helyeken 10,000 tatárt,¹¹⁾ 10,000 bosnyákot,¹²⁾ 40—50,000 akindsít,¹³⁾ 300-nál több ágyut¹⁴⁾ és számnélküli csapatelnevezéseket említ.¹⁵⁾

Juristics 1532. aug. 28.-i jelentésében »nagy erő«-t¹⁶⁾ az egykorú kézirat *Kőszeg* előtt »több mint százezer török hadisátrat«¹⁷⁾ *Ferdinánd* adományleveleiben (1532 és 1533) »nagy haderő«-t,¹⁸⁾ »néhány százezer embernyi erő«-t,¹⁹⁾ »nagyon erős had«-at,²⁰⁾ »egész haderejé«-t,²¹⁾ *Jovius* 1533-ban a követek előadása alapján »megszámlálhatatlan«-t, »kétszer akkorát, mint eddig«, »500,000 embert, ebből 300,000 lovas«-t,²²⁾ *Laszky* Je-

1) I. 351. — 2) I. 351. — 3) III. 199. — 4) IV. 92. — 5a) II. 89. — 5b) I. 351., II. 89., III. 200. — 6) I. 351. — 7) Th. II. 23. — 8) II. 88. — 9) III. 192. — 10) III. 190—220. — 11) III. 197. — 12) III. 199. — 13) III. 199. — 14) III. 197. — 15) III. 190.—220. — 16) XII. 1. — 17) XI. 1. — 18) Függelék II. 12. okl. — 19) Függelék II. 13. okl. — 20) Függelék II. 15. okl. — 21) Függelék II. 17. okl. — 22) VI. 18.—19.

romos »223,000 fegyverest és 800 ágyú«-t,¹⁾ mond. Mindezekkel szembeszáll *Istvánffy* Miklós, aki atyjának, mint szemtanúnak elbeszélése alapján 60,000 emberre teszi a létszámot.²⁾ Ezt fogadja el később *Windisch*,³⁾ míg *Rosnak* (1789.) *Joviusnak* hódol,⁴⁾ de hajlandó 300,000-ben kiegyezni.⁵⁾ Az újabb történetírók, *Hammer* 160,000 embert és 300 ágyút,⁶⁾ *Chernel* 253,000 embert és 120 ágyút,⁷⁾ *Wittinger* 300,000 embert, ebből 60,000-et, mint *Kőszeget* ostromlót⁸⁾ állítanak. Mi még az *Istvánffy* által mondott létszámot is sokaljuk.

*

ESZÉKTŐL KŐSZEGIG.

Július hó.

19. (Zil-hidse hó 15.) Péntek.

A hadsereg egy része ma kelt át⁹⁾ a Drávahidon és a *Béllýére* vezető, római eredetű »hadak útja«¹⁰⁾ északi végében, a mocsarakon át épített tizenkét kis hidon.

Először az elővéd kelt át, amely *Jahja pasa-oglu* *Mohammed*¹¹⁾ szendrői szandsákbég parancsnoksága alatt a szendrői szipáhikból állott.¹²⁾

Utána *Ibrahim pasa* kelt át az *ulufedsikk*kel és az európai hadtesttel,¹³⁾ amely az elővéd tartalék volt. Béllýétől nyugatra, *Dárda* felé, azon a helyen ütöttek táborn, ahol az 1529-i bécsi hadjárat alkalmával a *Bajrá*m ünnepet ülték meg.¹⁴⁾ A szultán hadserege zömével *Eszéken* maradt.

Ibrahim pasa a *dárdai* táborban fogadta *Gritti* *Alajos* tisztelgését.¹⁵⁾ Ugyanis *János* király *Szulejmán* közeledéséről a *Nagyszeben* mellől érkező és *Budán* nagy pompával fogadott *Gritti*től értesülván, már június közepén meghagyta hiveinek, hogy ama hó 24.-re *Pestre* gyűljenek, ahonnan őket a szultán elé vezeti. De ugylátszik, *Szulejmán* fölmenté *Jánost* a szemé-

1) V. 81. 15. l. — 2) VI. 19. — 3) VI. 12.—13. — 4) VI. 20. — 5) VI. 13. — 6) V. 81. 15. l. — 7) XV. 29. — 8) XVI. 93. — 9) I. 351., II. 89., III. 200. — 10) VIII. 359. — Uo. szerinte a nép »ördög útja«-nak hívja. — 11) »Oglu« vagy perzsául »záde« = fia. (Th. I. 416.—417.) — 12) III. 200. — XI. szerint *Ihach Záde* 40,000 tatárral (!) volt az állandó elővéd. 13) I. 351. és III. 200. — 14) I. 351. — 15) I. 351.

lyes tisztelgéstől. Helyette Gritti ment le július közepén a határra,¹⁾ hogy ott, mint az ország főkapitánya jelentkezzék. Ibrahim meghallgatta jelentését az ország állapotáról, eddigi tevékenységéről. Ebből azt is megtudta, hogy *Perényi* szándéka a Magyarbirodalomba bevonuló török hadsereget megelőően hátba támadni.²⁾ Ibrahim erre elhatározta, hogy amint az előnyomulás megkezdődik, Perényit rögtön ártalmatlanná teszi.³⁾

20. Szombat.

Ma korán reggel a szultán is átkelt a hidakon,⁴⁾ a hadsereg zömével.⁵⁾ Távozását az *eszéki* vár ágyúinak üdvözlő lövései kísérték. Az északi parton a nagyvezirnek és az európai bégeknek helytartókatonaasága, valamint az ulufedsik csapata⁶⁾ fogadta, kiket a pasa díszmenetben küldött eléje.⁷⁾ A szultán azután a táborban szállott meg. (15 km.)

Ezzel az egész hadsereg a Magyarbirodalom, egyúttal Baranya vármegye területén állott. Semmi nyoma nincs annak, hogy akár János király, akár Baranya vármegye valamely intézkedést tett volna a török hadseregnek a lakosság által való fogadására, békés, vagy ellenséges magatartására, élelmezésére, végül a végvidéki várak, kastélyok és palánkok eljárására nézve. A következőkből azt látjuk, hogy nem annyira ellenséges érzületből, — hiszen többnyire János pártiak voltak, — mint inkább az erőszakoskodástól való félelmükben a legtöbben bezárkóztak. Csak így érthető, hogy még a gyengébb palánkok is, amelyekben a lakosságon kívül alig néhány lovas és gyalogos volt, kisebb-nagyobb ellenállást tanusítottak.

A török erről bizonyára idejében értesült s ezért a kellő felderítés és biztosítás alkalmazásával nyomult előre, a táborozásnál pedig előőrsöket állított fel.

Az elővéd állandóan egy menettel volt előnyben, míg az akindsik, akiknek feladata volt, a hadseregnek szükséges élelem és egyéb szükséglet harácsolása, még előbbre járt.

Ma adták ki az intézkedést a másnapi menetre és az útba eső várak és palánkok meghódítására,⁸⁾ melyek III. szokásos

1) VII. 86. — 2) II. 89., III. 200., VII. 86. — 3) III. 200. — 4) I. 351.—352.
5) III. 200. — 6) Jobb és bal csoportból állott, mindegyik 500 lovassal. —
7) I. 352. 8) III. 200.

nagyítása szerint »magas tornyú várak és hozzáférhetetlen erősségek« voltak.

21. Vasárnap.

A hadsereg megkezdte menetét.¹⁾

Az elővéd a *dárda—kácsfalu—harsányi* úton nyomult előre, magyar kalauzok vezetésével.²⁾ *Harsány vára*,³⁾ mely III. szerint »magas hegyen épült, magas tornyokkal és falakkal, palotái az égbe nyúlnak, úgy hogy lakói a hetedik szféra csillagaival beszélhetnek,«⁴⁾ még reggel (tehát az elővédnek) átadta kulcsait.⁵⁾ Pecsevi szerint a török Harsányt (Kis- és Nagyarsánt) nem vette birtokába, hanem urát⁶⁾ (Perényit, lásd alább,) Belgrádba küldte.

Siklós vára azonban nem nyitott kaput, lakói bezárkóztak. Biztak a várban, amely III. szerint »a rossz úton járónak (Perényinek) szolgáltat lakóhelyül, amely magas dombon fekszik, fala hosszú és terjedelmes, tornyai hegymagasságúak, bástyái benyúlnak az égbe, mély árka olyan, mint a siralom völgye; belül van egy magas vára, rakva különféle palotákkal s azonkívül egy nagy külvárosa; környéke fában és vízben gazdag. Szilárd fal és hires, kemény erősség, alapja s egész épülete tömör. Belső és külső része telve templomokkal: a hitetlenség tűzhelye, a gonoszok menedékhelye.« Az elővéd az ellenállásról jelentést tett, mire Ibrahim az elővédtartalékkal, »a hadrendbe állított ezredekkel« felvonult a vár előtt s mivel lakói nem hagytak fél az ellenállással, kiraboltatta és felgyújtatta a községet s a vármenti épületeket. Erre a kastélyba zárkózott népség kegyelmet kért és kijövéen, átadta kulcsait.⁷⁾ Pecsevi szerint a szultán azon feltétellel hagyta el Siklóst, hogy meghódol János királynak.⁸⁾

Mindez a szultán jelenlétében történt, aki eközben a hadsereg zömével *Beremenden*⁹⁾ átvonult s ennek közelében szállott táborba. (25 km.)

A szultán Siklós előtt való személyes jelenlétének emlé-

1) II. 89., III. 200. 2) IV. 92. — 3) I. Arsán-t, III. Arsán-t ir. Más-kép *szársomlyói* várnak is nevezték. (XIII. 280.) — 4) III. 200—201. — 5) I. 352. és III. 201., — I. 352. szerint »elfoglaltatott. — 6) Th. II. 200. 1. láb. — 7) III. 201.—I. 352. szerint »elfoglaltatott.« — 8) Th. II. 201. 2. láb. — 9) I. »Szerne falu mellett.«

két őrizheti a Siklóstól délkeletre fekvő »Császárdomb 108△.« I. »Szercsianos nevű bánnak várát« is elfoglaltak jelzi. Ez *Szercesen* Jánosra s talán a *viszlói* várra vonatkozik, melyet e napon csak az elővéd hódithatott meg.

Ibrahim pasa tartott attól, hogy Perényi lakóhelye közelébe érve, megvalósítja terveit. Súlyosbitotta helyzetét Siklós makacssága. Tehát egész kíséretével, köztük *Istvánffy* Pállal, (a történetíró atyjával) együtt sátrába hívatta, rabláncra vetette és a Dráván hajóra rakva, Belgrádba küldte.¹⁾

Maga Perényi azt mondta később, hogy őt János király fogatta el, mint Ferdinándpárti főembert.²⁾ Ugyancsak János kérelmére bocsájtották szabadon a háború után. Pecsevi szerint azonban kezesül kellett adnia fiát, aki aztán az iszlám hitre tért át.³⁾ *Istvánffy* Miklós szintén azt mondja, hogy a hét esztendősen Perényi Ferencet Konstantinápolyba vitték, ott körülmetélték és többé nem látta apját.⁴⁾ Brutus azonban azt mondja, hogy: »Ugyanazon időtájban, midőn Pest mellett a háború folyt, (1542.) a serdülő fiú Konstantinápolyból, akár őreit bőkezűségének csábító erejével megnyervén, akár fortélyal és ravasz tervvel szökés útján elmenekülve, atyjához visszatért.«⁵⁾

22. Hétfő.

A mai naptól kezdve hosszabb ideig nem állapítható meg az, hogy az elővédtartalék külön helyen éjjelezett volna, de feltehető, hogy a menet alatt a szükséges távolságra elől járt.

A zöm (*Dráva-*) *Palkonya*⁶⁾ palánkjáig 20 kmt. mentelt⁷⁾ Ez III. szerint ismét »erős vár volt, számos toronnyal és bástyával, erős fallal. Környéke tele kertekkel és folyóvizekkel.«⁸⁾ Meghódolván,⁹⁾ a hadsereg ennek közelében táborozott.¹⁰⁾

Ma kihirdették, hogy a keresztények összes élelmiszere zsákmány lehet, csak foglyokat nem szabad ejteni.¹¹⁾ Előbbi engedély a sereggel hozott élelmiszer fogytát s a harácsolás szükségének beálltát jelenti. Utóbbi tilalom, tekintettel János király érdekeire, nem az irgalmatlan felkoncolást, hanem a lakos-

1) I. 352., II. 89., III. 201. — 2) IV. 90. 1. láb. — 3) Th. II. 201. 1. láb. — 4) Th. II. 201. 1. láb. — 5) Th. II. 201. 1. láb. — 6) I. Kápolná-t, III. Kápolná-t ír. — 7) I. 352. — 8) III. 202. — 9) I. szerint »elfoglaltatott.« 10) I. 352., tehát Palkonya és Szerdahely között. — 11) I. 352.

ság személyes szabadságának megóvását célozta. Ilyen tilalmat minden háború elejére kiadtak, már csak azért is, hogy a foglyok élelmezése és hurcolása a sereg menetét ne nehezítse.

23. Kedd.

A zöm Szerdahely—Vajszlón át 28 kmes menet után *Sellye*¹⁾ palánkja előtt állapodott meg.²⁾ Ez III. szerint »vár, amely nehezen hozzáférhető és veszélyes, alapja rendkívül szilárd, magas fala felnyúlik az égi állatkörig.«³⁾ Mivel lakói félelmükben nem nyitották meg a kaput, megrohanták a házakat, a férfiakat és a nőket lemészárolták, azután úgy a kívül, mint a palánkon belül álló házakat, templomokat, a papok lakásait, »a bennük levő bálványokkal együtt,« végül a mentsvárat is felgyújtották.⁴⁾

Érdekes, hogy a Sellyétől csak 25 kmre északra fekvő *Szigetvár* ekkor, tehát 34 évvel Zrinyi Miklós hősi védelme előtt, még teljes semlegességet tanúsított a törökkel szemben. Legalább sehol sem akadunk nyomára, hogy a török szorongatta volna, vagy a védőrség a törököt oldalában, vagy hátában megrohanta volna.

24. Szerda.

A zöm nagy esőben menetelt tovább, nagyon szoros és mocsaras úton.⁵⁾ *Bogdása* és *Sztára* vonalát átlépve, Somogyvár megye területére jutott, amelynek magatartásáról semmiféle adatunk nem maradt.

Két tatárt felakasztottak, mert megöltek egy janicsárt.⁶⁾ Ebből bátran arra következtethetünk, hogy a janicsár hadosztály és a tatár lovasság a hadrend szerint a zömhöz tartozott és egymás közelében menetelt.

I. szerint a zöm mai éjjelező állomása a körülbelül 14 kmre nyugatra fekvő (*Dráva-*) *Szentmárton* »mellett« volt.⁷⁾

Ezt látszik bizonyítani a Szentmártontól délkeletre fekvő hely »*Tábori puszta*« elnevezése. Azonban a menettechnikának már a török által is elismert, sőt az útviszonyok rosszasága és az akkori szervezet által korlátozottabb szabályai folytán

1) I. Seljé-t, III. Siljé-t ir. — 2) I. 352. — 3) III. 202. — 4) III. 202. — 5) I. 352. — 6) I. 352. — 7) I. ugyanis »Eszöli Mardin«-t. ir.

A palánk lakói itt is kegyelmet kértek s az elfoglaltatott.¹⁾ A táborozás Babócsától keletre történt.

27. Szombat.

A zöm Udvarhelyen át a 12 kmre levő Berzenczéig²⁾ menetelt, melyet III. rendes szokásához hiven nehezen megközelíthető és igen erős várnak tüntet fel. »Kulcsa volt a piszkos gyaurok országának, falai a Saturnusig, alapja a föld gyomráig ért. Városának és külvárosának terjedelme nagy volt, mint a világ területe.«³⁾ Csodálatos, de ez a magasztalt palánk is azonnal meghódolt,⁴⁾ mire a sereg egy hidon és szűk úton *Alsókon* át, nagy fáradalmak után⁵⁾ *Csurgóhoz* érkezett. Itt a Szentjánosvitézek erődített konventje hódolt meg Ibrahim pasa előtt. I. és III. csak Csicsová-t (Csicsó) említ, de ez a falucska sohasem volt megerődítve, ellenben Csurgó, a nagy mezőváros igen. A sereg Csurgó és Csicsó között szállott táborba.⁶⁾ Mai menete 25 kmt. tesz ki.

Egy már valószínűleg Babócsáról elindított különítmény ma a körülbelül 30 kmre északra fekvő *Ötvös*⁸⁾ nevű palánkot foglalta el,⁷⁾ melyet III. olyannak mond, mint Berzencze.⁹⁾ Pecsevi szerint Palkonya, Sellye, Babócsa, Bélavár, Berzencze és Ötvös oly feltétellel kapott kegyelmet, hogy János királyhoz pártol.¹⁰⁾

28. Vasárnap.

A zöm a *Bükkösdhegy* déli lejtőjén, a 16 kmre fekvő *Zákány*¹¹⁾ palánkjáig menetelt, amely III. szerint nagy vár s amelynek lakói »mihelyt megfordítva látták életük képét a megmenekülés tükrében, megrémültek s kegyelemért kiabálván, feladták várukat.«¹²⁾ Ibrahim pasa ma tiz janicsárt szolakká, azaz testőré léptetett előre.¹³⁾ Nem hinném, hogy ez a kis esemény, még hozzá a szultán naplójában megörökítve, egy 500,000 főnyi hadsereg képét vetitené a kutató szeme elé.

1) I. 352. és III. 203. — 2) I. nem említi, III. *Berzencsé*-t ír. — 3) III. 203. — 4) III. 203. — 5) I. 352. — 6) I. 352. — 7) I. 352. — 8) I. és III. *Vetös*-nek írja, Hammer *Wutus*-nak olvassa. — 9) III. 203. — 10) Th. II. 203. 1. láb. — 11) I. *Zafadé*-t, III. *Zákán*-t ír. — 12) III. 203.—204. és I. 352. — 13) I. 352.

29. Hétfő.

A zöm, ismét szoros úton és patakokon kelve át, *Surdon* keresztül a *Kanizsa* folyó¹⁾ mocsárterületébe érkezett, melynek közelében az aránylag rövid, de rendkívül fárasztó menettől elcsigázva ütött táborn.²⁾

Az a körülmény, hogy I. éjjelező állomását »*Ma-i-Szalaviz-nek*³⁾ hívja, egy pillanatra sem téveszthet meg, mert a Zala folyó Kanizsától 32 kmre északkeletre ömlik a Balatonba, sőt a betartott menetirányt Kanizsától északra 60 kmre kereszteli. A török tehát egyik irányban sem érhetette el a Zalát, annál kevésbé, mert ugyancsak I. szerint másnap érkeznek Kanizsához.⁴⁾ Ellenben elérhetette a Kanizsa folyót, mely itt egy darabig Zalavármegye természetes határát alkotja. Ezért nevezhették a folyót is »Zalá«-nak. A sereg táborozását tehát *Zákánytól* északra 16 kmre, a Kanizsa keleti partján, *Mórichely* major tájékán gondolom.

30. Kedd.

A hadsereg a Kanizsa folyó keleti partján, egyenest északi irányban folytatta menetét.⁵⁾ *Somogyszentmiklósnál Zalavármegye* területére jutott, amelynek intézkedéseit szintén nem ismerjük. 8 kmes menet után *Kanizsa* várához érkeztek, melynek tulajdonosa, a fiágon utolsó *Kanizsay* V. László ez évben halt meg.⁶⁾ Birtoka Orsolya nevű leányára szállott,⁷⁾ aki *Nádasdy* Tamásnak volt felesége.

III. persze Kanizsát is úgy írja le, mint »erős várat, amely hegy nagyságú tornyokkal van tele és tömve volt odamenekült hitetlenekkel.«⁸⁾ Pecsevi az igazságnak megfelelően azidótt jelentéktelen palánknak mondja, mely csak később lett erős.⁹⁾ »Mihelyt a beléjük zárkózott pokolra való, feslett erkölcsűek eszöket veszve és siránkozva, életük képét megfordítva látták a megmenekülés tükrében, megrémültek a halált okozó éles kardoktól s kegyelemért kiabálván, feladták a várukat.¹⁰⁾

A hadsereg Kanizsa mellett éjjelezett.¹¹⁾

1) most *Principális- Nagy- és Foglár csatorna*. — 2) I. 353. — 3) *ma* = viz. — 4) I. 353. és III. 203. — 5) 353. — 6) 1529-ben országbíró volt. — 7) VIII. 242.—245. — 8) III. 203. — 9) Th. II. 203. 3. lábja. — 10) I. 353. és III. 203.—204. — 11) I. 353.

A török hadsereg eddig általában egy menetvonalon s azon egy oszlopban menetelt. Ez ismét felderítési, biztosítási, élelmezési és menetteknikai okokból mélységben tagozódott. A párhuzamos menetvonalakat nem használta fel, legalább is addig, amíg a Dráva mentén haladt, ami csak az úthálózat szegénységére vezethető vissza.

A szélességben való tagozódás első nyomát ama különítmény árulja el, amely Babócsától elindulva, a hadsereg jobb oldalában levő Ötvös palánkját foglalta el.¹⁾ Rendeltetésénél fogva lovasságból állhatott. Hogy állandó összeköttetést tartott a főoszloppal, abból látjuk, hogy Ötvös elfoglalását még aznap jelentette. S hogy továbbra is a jobboldali különítmény viszonyában maradt, az a későbbiekben nyer megvilágítást.

I. II. és III. csak a hadsereg főoszlopának tevékenységét és menetállomásait jegyzi. Ennek oka, hogy a szultán is ennél tartózkodott s őrnökei, valamint történetírói, Ferdi effendi és Dselálzáde Musztafa rejszeffendi minden valószínűség szerint közelében maradtak.²⁾ A főoszlop alrészének, mint pl. az elővédnek tevékenységét csak fontosabb esetekben, az oldaloszlopok és különítmények elosztását, erejét, menetvonalát egyáltalán nem említik. Létezésükről csak az említett forrásokban feljegyzett és a hadseregtől messze történt sikerekből veszünk tudomást, amit néha hazai források erősítenek meg, vagy helyettesítenek. Pl. Ötvös elfoglalását I. és III. említi, a *Körmend* körüli portyázásokat Nádasdy Márton,³⁾ a sárváriakat Nádasdy Ferenc stb.⁴⁾ A 3. fejezetben beigazolódik, hogy a legutóbbi helynél az Ötvöst elfoglaló különítmény szerepelt, amely állítólag 3000 embert számlált.

Nem szándékozom egyenes adatok híján a hadsereg szélességi tagozását részletezni, sem önkényesen egyes oszlopokat alakítani. Viszont nem a képzelődésre alapítom Köszegig követett eljárásomat, hogy a főoszlop napi eseményei után az oldalterületen esett nagy károkat, falvak, templomok, várkastélyok és várak megrongálódását, vagy elpusztulását is fel-
említem. Ha ezeket a hadsereg menetirányában füzérszerűen kötjük össze, megkapjuk a hordák menetvonalait. Úgyszólván az általuk felégetett helyek hamvából kelnek életre.

1) I. 352. és III. 203. — 2) Th. II. 39.—40. és 113.—114. — 3) X. 220. és 222.—223. — 4) X. 219., 221.—222. és 223.—224.

Emez eljárásom főképen ama célt szolgálja, hogy a romboló had nyoma a hadszínhely egész területén megállapíttassék, illetőleg, hogy impulzust adjak ennek még behatóbb kifürkészésére.

Lehet, hogy ekkor pusztították el a *Kanizsától* északkeletre fekvő s a veszprémi püspök birtokában volt *Kiskomárom* és *Balatonmogyoród* mocsárvárait.¹⁾

Míg a szultán könnyen szerzett diadalán örült, nem sejtette, hogy azalatt messze délen, a bosnyák határt fenyegeti némely bátor keresztény lovag. Ugyanis *Pülcher* János, az uszkokok kapitánya, felhasználva a mohammedán harcosok távollétét, krajnai önkénteseivel Boszniába rontott. Néhány helységet és várkastélyt kifosztott és megrongált, aztán gazdag zsákmánnyal, sok fogollyal és kiszabadított kereszténnyel tért vissza. Viszonzásul 3000 török Isztrián és a Karsztvidéken át Krajnába tört. A mai napon, megrakodva éppen visszatérőben voltak, amikor *Pülcher* János *Frangepán* Istvánnal és nemes *Raunach* Jakabbal, a Karsztvidék kapitányával és 800 fegyveressel eléjük állott a *Zenggi Alpokban*. A harcban 1000 török esett el s az egész zsákmány, valamint 500 elhurcolt keresztény *Pülcher* kezébe jutott.²⁾

A hadsereg főoszlopa *Kanizsa* völgyében, *Gelsén* és *Kilimánon* át folytatta előnyomulását és *Zalaszentmihály—Pölöske*,³⁾ (utóbbi palánk volt) környékén szállott táborba.⁴⁾

Ha e menetet pontosan számítjuk *Kanizsától* *Pölöskéig*, 42 kmt tesz ki. Mivel ez lehetetlen, úgy kell vennünk a dolgot, hogy a főoszlop tegnap *Kanizsától* északra, ma pedig *Pölöskétől* délre 4—5 kmre táborozott. Utóbbi mellett szól az is, hogy *Pölöske* elfoglalását I. csak a következő napon, augusztus 1-én jelenti.

Ezt véve alapul, a menet hossza még mindig 30 km. körül van.

A főoszlop dúlhatta fel *Hahót* s benne a *Hahóty* család által 1234-ben alapított zárdát.⁵⁾ Ugyancsak a főoszlop gázolhatta el az útjába eső *Felsőrajk várat*, mely a mocsarak között feküdt s amelynek helyét ma *Várhely-puszt*a jelzi.⁶⁾ A Raj-

1) VIII. 245. — 2) V. 106.—107. — 3) I. *Szemihált*-t és *Pölöskét*, III. *Beleskét*-t ír. — 4) I. 353. — 5) VIII. 240. szerint »a törökök ismételve feldúlták.« — 6) VIII. 240.

kon székelő és 1255-ben a Boldogságos Szűz tiszteletére alapított premontrei prépostság is ekkor mehetett tönkre.¹⁾

A jobb oldalon, a Balatontól nyugatra fekvő *Zalavárt* nem dúlhatták fel, mert hiszen hiteles helyi levéltárát csak 1568-ban kellett a kapornakival együtt a vasvári káptalan levéltárába átszállítani.²⁾

A baloldalon a *borchi* szentbenedekrendi apátság székhelyét pusztíthatták el, melynek emlékét Szentbenedek falu őrzi.³⁾

Augusztus hó.

1. (Zil-hidse hó 28.) Csütörtök.

A főoszlop tovább menvén, *Pölöske* palánkját érte el, melynek III. szerint »bástyái magasabbak a hegyek ormainál, falai a levegőégbe merednek és széles fallal van kerítve.«⁴⁾ Csodálatos, de ez is meghódolt.⁵⁾ Később tényleg fontos véghely lett.

Pölöske után a főoszlop a keletről levő párhuzamos völgybe tért át s »igen szűk utak«-at használva *Nagykapornak*⁶⁾ megerődített helységéhez érkezett.⁷⁾ A teljesítmény 22 km.

E helyen a szentbenedekrendiek egyik legrégebbi, a Megváltó tiszteletére alapított apátsága állott, mely a XIII. század óta hiteles hely, levéltárral bíró konvent volt. A palánk meghódolt,⁸⁾ bár III. szerint »égig érő vár.« Hogy a török nem bántotta, abból tudjuk, hogy levéltárát szintén csak 1568-ban kellett a török elől Vasvárra szállítani és csak 1601-ben dúlták fel először.⁹⁾

A baloldalon a híres *Őrség* magatartásáról semmiféle adatunk nincsen.

Hátra volna annak tisztázása, hogy mit ért I. és III. »Nis ar var« alatt, mely előbbi szerint elfoglaltatott,¹⁰⁾ utóbbi szerint meghódolt, bár »olyan nagyszerű és szilárd, mint az égbolt, olyan erős épületének fala, hogy az ész nem talál

¹⁾ VIII. 240. szerint ugyan »a mohácsi vész idejében pusztult el.« —

²⁾ VIII. 232. — ³⁾ VIII. 378. szerint »1532. körül a törökök.« — ⁴⁾ III. 204. — ⁵⁾ I. 353. szerint »elfoglaltatott.« — ⁶⁾ I. *Kabarmak*-ot, III. *Kaparnak*-ot ír. — ⁷⁾ I. 353. — ⁸⁾ I. 353. szerint »elfoglaltatott.« — ⁹⁾ VIII. 238. — ¹⁰⁾ I. 353.

utat-módot elfoglalására.«¹⁾ Th. azt szeretné bizonyítani, hogy az eredeti török szöveg helyes olvasása után Tüskevár jön ki, amely szerinte Vasvármegyében Zalabér mellett van.²⁾ Sőt Pecsevi Sárvár-t ír.³⁾ Utóbbi teljességgel ki van zárva, mert Sárvárt a török szorongatta, de nem foglalta el. És csak augusztus 11-én kezdte szorongatását,⁴⁾ ami érthető is, mert Sárvár Pölöskétől 70 kmre északra van. Tüskévárról szintén nem lehet szó, mert az nem Vas-, hanem Veszprémvármegyében, s nem Zalabér, hanem Devecser mellett, tehát Pölöskétől 60 kmre északkeletre fekszik, és a praehistorikus idők óta nem volt vára. — Ha a Pölöske—Nagykapornaki vonaltól jobbra-balra széjjelnézünk, csak Botfára akadunk, melynek vára volt,⁵⁾ Kiscsatárra, melynek 1037-től szent Péter tiszteletére alapított szentbenedekrendi megerősített apátsága volt⁶⁾ és Nagykapornaktól délre Misefára, melynek nem volt vára, de neve Kiscsatáréval együtt fonetikai hasonlóságot mutat Nisarvarhoz. Végül Nagykapornaktól északra Kemendig nem volt vár, ez pedig később hódolt meg. A legvalószínűbbnek látszik Kiscsatár apátságának elpusztítása.

2. Péntek.

Mától fogva ismét pregnáns kifejezésre jut a hadseregnek mélységben három részre való tagozódása, amely eddig is megvolt, de a források nem említik külön.

Az elővéd már a Zalától északra lehetett. — Az elővéd-tartalék a Zalánál táborozhatott, míg a hadsereg zöme a nagykapornaki táborban maradt.⁷⁾ Utóbbinak az volt az oka, hogy a hidászoknak előbb hidat kellett verniök⁸⁾ a Zala⁹⁾ vizén. De az is oka lehetett, hogy a szultán az elővéd-tartaléknak az eddiginél nagyobb előnyt akart adni. — Hogy az elővéd a Zalát átlépte, azt két dolog teszi valószínűvé: 1.) hogy állandóan 1—2 nappal előbb járt,¹⁰⁾ 2.) hogy három nap múlva, tehát 5.-én már Kőszegnél volt,¹¹⁾ amely Nagykapornaktól 90, a Zalától 76 kmre észak-nyugatra fekszik.

¹⁾ III. 204. — ²⁾ Th. I. 353. 4. láb. — ³⁾ Th. II. 204. 3. láb. — ⁴⁾ X. 219. 221—222. 223. — ⁵⁾ XIII. 295. — ⁶⁾ VIII. 233. — Forster-Gerecze: Magyarország műemlékei 1025. h.: Csatárnál Vársűrűnek nevezett vár alapfalaait említi. — ⁷⁾ I. 353. — ⁸⁾ I. 353. — ⁹⁾ I. Szalá-t, II. Akszu-t ír. — ¹⁰⁾ III. 200. 205. — ¹¹⁾ II. 89. szerint »az Akszu vizén történt átkelés után a harmadik állomáson« tehát 5.-én, — és XI. 1., XII. 1.

Hogy az elővédtartalék a Zalához ért, amellet az bizonyít, hogy: 1.) ha előnye volt, ami nem vonható kétségbe, akkor ide, 14 km távolságra feltétlenül eljutott, 2.) hogy I. augusztus 3.-ki feljegyzése szerint: »Állomás *Komendvár* vára előtt, *Kám* falu mellett.«¹⁾ Tehát a hadsereg egy része, vagyis, a zöme 3.-án Komendvár (Kemendvára) előtt, egy másik része vagyis az elővédtartalék 30 kmre északkeletre, Kámnál állott. Utóbbinak egy közbeeső menetet kellett megtennie, ha ekkora előnyt akart szerezni. 3.) az elővédtartalék öt nap múlva, tehát 7.-én szintén *Kőszeg*hez érkezett,²⁾ míg a szultán a zömmel csak 3 nappal később, azaz 10.-én.³⁾

A zöm nagykapornaki pihenőjéről I. azt írja, hogy: »Aug. 2. állomás helyben,« — ami tegnapra vonatkozik, vagyis, hogy »aug. 1. állomás Kabarmak vára mellett.«⁴⁾

A hadseregnek ilyenén tagozódása, illetve annak fokozódó mélyülése a következő napokban s a *Kőszeg*hez való lépcsőzetes beérkezésben nyer végleges igazolást.

Míg a tagozódásra magára a már említett technikai okok vezettek, melyek e sok vizvonallal megszakított dombvidéken még súlyosbodtak is, — addig a tagozódás mélyülését már a felderítő lovasság hirei, a mindinkább ismeretlen pártállású és erejű várak övéhez, valamint az ellenséges határhoz való közeledés okozta. Az, hogy a török a Zalán, később a Rábán is saját hidjaira szorult, arról világosít fel minket, hogy a lakosság nem egészen tétlenül várta s előrejutását megnehezíteni akarván, az állandó hidakat felszedte. A rögtönzött hidak iránt pedig nagy követelményeket támasztott a vonat ama része, amely a nagy, hosszú és nehéz ágyucsöveket és a tűzérség egyéb felszerelését és lőszerét szekereken továbbította.⁵⁾

A jobb oldalon *Zalabér* kis várának élményeiről mit sem tudunk. Ellenben *Türjének* IV. Béla idejéből való prépostságát megсарcolhatták.⁶⁾

A baloldalon Zalaegerszeg története hiányos.⁷⁾

¹⁾ I. 353. — ²⁾ II. 90. és III. 205.—206, valamint XI. 1., XII. 1. —

³⁾ U. o. és I. 354. — ⁴⁾ I. 353. — ⁵⁾ Th. II. 11. (Lutfi.) — ⁶⁾ VIII. 234. »A mohácsi vész után sokat szenvedett.« — ⁷⁾ VIII. 236. »A török nem vette be.«

3. (Moharrem hó 1.) Szombat.

Az elővéd a *Rábától* északra jutott.

Az elővédtartalék a Rába déli partján levő *Kám* faluhoz érkezett.¹⁾

A szultán a sereg zömével elhagyta Nagykapornakot és 10 km.-es menet után *Kemend* váracskája előtt táborozott,²⁾ amelyet a sereg elfoglalt. Ezzel az elővédtartalék és zöm távolsága egy és fél menetnapnyira növekedett.

I. annyit mond, hogy: »Állomás Komendvár vára előtt, Kámfalu mellett.«³⁾ II. e napokról semmit sem mond. III. azt mondja, hogy »a szultán a hadsereggel Komendvár környékére érkezett, amely vár szintén a tüzre való gyaurok és fellelt erkölcsű keresztimádók szerencsétlen erősségei közé tartozott, melynek lakói a tengerhez hasonló hadseregtől való félelmükben a megzavarodás árjában elmerültek és a nevezett erőd a győztes vitézek által elfoglaltatott.«⁴⁾ Pecsevi, aki nem egykorú író, azt mondja, hogy a török sereg e napon *Kermendvárnál* volt.⁵⁾

Az egykorú magyar források közül egy sem állítja, hogy *Körmendet* a török elfoglalta volna. Sőt arról tesznek tanúságot, hogy Körmend e napokban fölényes helyzetben volt, s nem egy török foglyot csak váltságdíj mellett bocsájtott szabadon.⁶⁾

A magyar történetírók a török kiírás felületessége, ebből kifolyólag a név hasonló hangzása és a térkép figyelmen kívül hagyása folytán Körmend elfoglalásáról irnak, pl. VII. 87. és XVII. 18, az osztrákok közül V. 82. Állításukat Th. is próbálja támogatni, az I. aug. 3.-i feljegyzéséhez fűzött magyarázatában: »Bizonyára Körmend vára, melytől távol van Kám falu. Tehát valószínűleg úgy kell érteni, hogy Kapornaktól a szultán északnyugatnak, Körmend felé, a nagyvezér pedig északnak, Kám felé ment. Ezt az alábbiak is megerősítik; mert csak nem jött vissza a hadsereg Ikervártól és Mesteritől Hidvéghhez, hogy Kőszeghez jusson.«⁷⁾

Az egykorú források és a térkép alapján a következő eredményre jutunk:

1.) Nagykapornaktól a sereg későbbi menetcélja, tehát

1) I. Th. I. 353. — 2) U. o. — 3) I. Th. I. 353. — 4) III. 204. — 5) Th. II. 204. 5. láb. — 6) X. 220. és 222.—223. — 7) Th. I. 353. 6. láb.

Kőszeg felé a legrövidebb út Kemend—Alibánfa—Egervár—Győrvár—Vasvár—Rábahidvég—Szombathelyen át vezet. Ha mégis feltennők, ami nem volt volna lehetetlen, hogy a szultán Körmend tekintélyes várát elfoglalandó, északnyugat felé tért ki, ez sem történhetett volna egy nap alatt, mert mint már többször is említettük, a térkép ellentmond ennek: Körmend ugyanis 50 km-re fekszik Nagykapornaktól.

2.) Körmend egyik birtokosa, *Nádasdy* Márton leveleiben nem említ mást, mint kisebb török portyázó csapatokat.¹⁾ El nem képzelhető, hogy ne tudósította volna a sárváriakat, ha Körmend előtt az egész török hadsereg, vagy csak egy tekintélyes része is megjelent volna. Éppúgy kizárt dolog, hogy meghódolásáról, vagy elfoglalásáról ne számolt volna be, amikor ráért sokkal kisebb jelentőségű ügyekről is irogatni. Nem hagyták volna említés nélkül más egykorú források sem, mert Körmend jelentősége nem sokkal kisebb volt, mint Szombathelyé, vagy Kőszegé. Ennélfogva az egykorú magyar források siránkoztak volna elestén, a török források pedig nagyobb garral dicsekedtek volna vele.

3.) Ma azért sem érhetne el a zöm Körmendet, mert I.-nek augusztus 4.-re vonatkozó része azt mondja: »Állomás Rum vára előtt a Szala viznél, mely Rum vára ma elfoglaltatott;«²⁾ augusztus 5.-re pedig »Helyben (tehát a Zala vizénél). Ma Rama nevű folyó vizhez érkezvén, parancs adatott, hogy hidat verjenek rajta.«³⁾ Ami annyit jelent, hogy aug. 4.-én a szultán a zömmel a Zala vize mellé érkezett, míg az elővédtartalék Rumot foglalta el, s aug. 5.-én a zöm, megparancsolva a számára szükséges nagyobb Rábahid elkészítését, a Zalánál maradt.

Lehetetlen, hogy a hadsereg 3.-án Körmendhez, vagy Kámhoz érkezék, tehát a Rába mellé, 4.-én ismét a Zalához, 5.-én ismét a Rábához, — amelyen csak 7.-én kel át a sereg, 8.-án a szultán.⁴⁾ Th. az I. által 4.-én irt »Szala viz«-nél megjegyzi, hogy »helyesen a Rába vizénél.«⁵⁾ De ezt megcáfolja I. 5.-iki feljegyzése, mely szerint »ma Rama nevű folyóvizhez⁶⁾ érkezvén,« — már pedig nem érkezhett hozzá 4.-én is, 5.-én is.

4.) *Kemend vára*, — melynek neve eloszlathatja a még oly szőrszálhasogató nyelvésznek, vagy történetírónak fejtegeté-

¹⁾ X. 220. 222—223. — ²⁾ I. 353. — ³⁾ I. 353. — ⁴⁾ I. 354. —

⁵⁾ Th. I. 353. 7. láb. — ⁶⁾ Th. I. 353. 8. láb. erre is azt mondja: »bizonyára Rába.«

seim után is fennmaradt kételyeit, s amelyet már kényelemből is Körmend várral téveszthettek össze — az árpádkori Keméndy-család ősi kis vára, melyről biztosan tudjuk, hogy az a XV. és XVI. században még fennállott.¹⁾ Így tehát annak idején a Nagykapornakot elhagyó török sereg útjában mindenesetre akadály volt. Azt is jól tudjuk, hogy úgy I. mint III. a legkisebb palánk elfoglalását sem hagyta hiusági okokból említés nélkül s így az ő »Komendvár«-uk »Kemendvár«-ral egy lehet. Ez az olvasási hiba különben abban is találja magyarázatát, hogy a török abcben a magánhangzóknak megjelölése ingadozó s így különféle megfejtéseket enged meg.

5.) Hogy Kám faluhoz nem a zöm, hanem az elővédtartalék érkezett, az e helynek akár Nagykapornaktól (40 km), akár Kemend várától (35 km), akár pedig Körmendtől való távolságából (30 km) s előző fejtegetéseimből világos.

A jobb oldalon *Hosszuperesztég* határában egy kolostor pusztult el,²⁾ melynek alapfalai ma is láthatók.

A baloldalon a Zala és Rába mentén portyáztak.³⁾

4. Vasárnap.

Az elővéd *Szombathely* tájékán, az osztrák határon⁴⁾ innen lehetett. — Az elővédtartalék a Rábán hidat verve, a a lakóitól elhagyott *Rum* várához ért, mely III. szerint »toronyokkal és bástyákkal volt megerősítve.«⁵⁾ Mivel Jánospárti⁶⁾ lakói elmenekültek, a sereg kirabolta és felgyújtotta.⁷⁾ Ekkor pusztulhatott el a *Rumy* család ősi várkastélya is.

A hadsereg zöme a *Zala* vizéig nyomult előre (3 km), amelynek hidjával az akindsik⁸⁾ még nem készültek el.⁹⁾ Az elővédtartalék és a zöm közti távolság ezzel két menetnyire növekedett. — A jobb oldalon *Jánosházdát* pusztították el, melynek akkor még széles árkokkal körülvett és felvonó hiddal ellátott vára volt. Ez a vár, valamint a község és a határához tartozó

¹⁾ VIII. 236. — XIII. 296. mint elpusztult középkori várat említi s *Kéménd*-nek írja. Forster-Gercze id. m. 1031. h.: »*Kemend-Ollár*. Ollár melletti pusztán Kemend várrom. A 60-as évek elejéig nagy részben megvolt. Ma csak egy csonka fala áll.« — ²⁾ IX. 43. szerint »a mohácsi vész alatt.« — ³⁾ X. 220. és 222.—223. — ⁴⁾ 1490-től 1649-ig Szombathely és Kőszeg közt volt Alsó-Ausztria határa. — ⁵⁾ III. 204. — ⁶⁾ IX. 192. — ⁷⁾ III. 204. — I. 353. szerint »elfoglaltatott.« — ⁸⁾ II. 89. — ⁹⁾ I. 353.

Kismező, Varsány és Szentpéter nevű falvak elpusztultak.¹⁾ Közülük csak Jánosháza épült fel később.

A baloldalon *Körmend* környékét, különösen *Nádasdot* és *Katafát* háborgatták, de el nem pusztíthatták, mert a különben Jánospárti *Nádasdy* Márton, a Ferdinándpárti *Pekry* Lajos és alsóindvai *Bánfy* Antal szolgálkival ki-kicsaptak a törökre és elbántak velük. A vitéz urak sohasem tértek vissza üres kézzel. Bátorságukra és élelmességükre jellemző, hogy az előkelőbb török foglyokat csak nagy váltságdíjért vagy keresztény foglyokért cserében engedték szabadon. »Továbbá valamikor kimentem, soha hejába nem jártam, két tereink két ezer forintot ígére, hat terek lovat minden szerszámával eszve. Mikor az *Bánfy* Antal szolgálit *Nádasdon* megverék, akkor én velek nem voltam, de akkor es egy terek jól esett foglyá, hogy mind kiadák az *Bánfy* Antal szolgálit rajta.«²⁾

Nem mindenki ugrott be a rémhíreknek, s hogy a józan eszű emberek még ujjat is mertek húzni a törökkel, legjobban cáfolja ennek túlbecsült erejét, félelmetes nagyságát.

5. Hétfő.

Nevezetes nap. Jahja pasa-oglu Mohammed az elővéddel átlépte az osztrák határt és *Kőszeg* városa alá érkezett.³⁾ (Az ottani eseményeket munkám 6. fejezete tárgyalja.)

Az elővédtartalék Rumról *Szombathely* felé nyomult előre s ettől délre táborozhatott.

A szultán ma jelentést kapott arról, hogy a Rábahidak el vannak pusztítva, illetőleg a meglevők nem alkalmasak a súlyosabb oszloprészek átkelésére. Ezért rendelte el, hogy a Herpenyőn és a Rábán⁴⁾ át hidakat verjenek.⁵⁾

A sereg zöme a Zala vize mellett táborában maradt.⁶⁾ Ezzel az elővédtartalék és a zöm közti távolság három menetnyire növekedett s aug. 7.-ig annyi is maradt.

6. Kedd.

Az elővédtartalék *Szombathely* és *Kőszeg* közé jutott és ott táborozott.

1) IX. 47.—48. szerint »a mohácsi vészt követő időben.« — 2) X. 220. —

3) II. 89.—90., III. 205.—206., XI. 1. és XII. 1. — 4) I. Rámát ír. — 5) I. 353. — 6) I. 353.

A szultán a zömmel átkelt a Zalán és a *Sárvíz* völgyében *Egervárig*¹⁾ nyomult előre (11 km), amely *Nádasdy* Tamásné birtokában volt. Erős várkastélyát a környező mocsarak miatt nehéz volt megközelíteni.²⁾ Lakói a török közeledtének hírére elmenekültek.³⁾

Ekkor pusztulhatott el pálosrendi kolostora is.⁴⁾

A hadsereg zöme I. szerint egy várhoz érkezett, melynek nevét Th. egyaránt hajlandó »Ikervár«-nak, vagy »Egervár«-nak olvasni.⁵⁾ I. tovább azt mondja, hogy: »Ez a vár és *Mester* nevű vár ma elfoglaltattak.«⁶⁾ Th. Egervárnak *Mester* vártól (szerinte *Felső-* vagy *Alsómesteri* Kiscell közelében) való nagy távolsága miatt inkább az Ikervár megfejtésben állapodik meg.⁷⁾ Ez azonban téves alap, mert I. egy szóval sem mondja, hogy a kérdéses várat és *Mester* várat ugyanazon sereg, tehát a zöm foglalta el. De még ha feltennők is azt, hogy a sereg zöme tényleg *Mesterin* keresztül jutott Ikervárra, teljesen érthetetlen marad az, hogy miképpen kerül a Zala vizétől egyszerre a körülbelül 50 kmre északra fekvő *Mesteri*hez s onnan a körülbelül 25 kmre fekvő Ikervárhoz. Ez meg éppenséggel a Rába nyugati partján feküdvén, hogy kerülne a sereg 75 kmes menet után (!) a Rábán át, holott a sereg zöme csak aug. 7.-én, a szultán saját személyére nézve pedig csak aug. 8.-án kelt át és szállott táborba a 20 kmre délnyugatra fekvő *Rábahidvégnél*.⁸⁾

Teljesen indokolatlan és lehetetlen ez a kitérés, amelyről egyébként *Nádasdy* Ferenc sem tesz említést, holott a *Mesteriről* Ikervárra előnyomulónak *Sárvárt* is útba kellett volna ejtenie, sőt átkelését ennek elfoglalásával is biztosítani. A balparton Rum felől előnyomuló is oly közel, 10 kmre jutott volna *Sárvárhoz*, hogy itt okvetlenül tudomásra jutott volna. Akkor pedig hogy egyeztethető ez össze *Mesteri* elfoglalásával? Az ikervári kitérés abszurdum. Ennélfogva bátran kimondhatom, hogy Th. alternatív megfejtései közül Egervár a helyes. — Ami pedig Vasvármegyében, a Sághegy délnyugati lábánál fekvő *Mesteri* elfoglalását illeti, ennek sohasem volt vára. A török portyázók alighanem a Sághegy tetején volt

1) I. 354., III. 204.—205. — 2) IX. 31. — 3) III. 204.—205. — 4) IX. 31. szerint »régi templomát a mohácsi vész alatt lerombolták.« — Alapfalai ma is láthatók. Várkastélya lakott. — 5) Th. I. 354. 1. láb. és Th. II. 204. 6. láb. — 6) I. 354. — 7) Th. I. 354. 1. láb. — 8) I. 354., III. 205.

Ságssomplya nevű várat foglalták el.¹⁾ Ezt pedig nem volt nehéz elfoglalni, mivel régen elpusztult római castrumának akkor is már csak alacsony körfalai voltak meg.²⁾ Így üres hencegés III. jelentése, mely szerint »lakosai megijedvén a villogó kardok csapásaitól, a haláltól való félelmükben kegyelmet kértek, arcukat megalázkodva a porba dörzsölték s a kulcsokat elhozván, átadták a boldogságos udvarnak.«³⁾ E derűs epizód különben a később Sárvárt szorongató jobboldali különítmény szereplését diszitheti.

A baloldalon *Körmend* környékén portyáztak, sőt egy nagyon vállalkozó szellemű csapat a főoszloptól 80 km-re, az osztrák határon levő *Némethidegkuten*⁴⁾ s a határon túl *Fürstenfeld* tájékán garázdálkodott. Erről tanuskodik *Teufenbach* Bernátnak aug. 7.-én *Mayerhofenből* a fürstenfeldi bíróhoz intézett levele.⁵⁾

Annak, hogy a török portyázók ily messzire kerültek, s ily nagy területet özönlöttek el, saját kalandvágyukon kívül hivatalos oka is volt. A török seregnek, bármily kis létszámúnak gondoljuk, óriási élelem- és anyag szükséglete volt. Mivel az akkori közlekedési viszonyok és a közvetítő eszközök technikai fejletlensége az utánszállítást csak a legszükségesebb dolgokra és a legkisebb mértékre redukálta, a török sereg is a mai, modern hadtáprendszert alkalmazta: a hadműveleti területből táplálkozott. Természetesen nem vásárlás, hanem harácsolás útján. Kitűnően lévén tájékozva a Dunántúl és Vasvármegye szolgáltató képességéről, ennek épen az aratás után beálló élelmi gazdagságára alapította a háború döntő szakában való ellátását. Szükségleteinek megszerzésére tehát harácsoló különítményeket szervezett, melyek szerte száguldozva, mindenütt két hónapra való élelmet követeltek a szultán nevében.⁶⁾ Sőt nem átallozták a lábon álló gabonát, vagy takarmányt saját embereikkel is learattatni, ami nem ment mindig harc nélkül, és nem egy »takarmányozó« esett foglyul a »gyaurok« kezébe.⁷⁾

A mai nap különben arról volt nevezetes, hogy kisebb

¹⁾ XIII. 295. szerint középkori vár. — Forster-Gerecze id. m. II. köt. 972. h. *Felső-Mesteren* Batthyány-féle régi kastélyt; 967. h.: *Alsó-Sághnál*, a Ságh-hegy tetején római castrum nyomait; 990. h.: *Sághnál* ugyanezt említi. — ²⁾ A helyszínén hallottam hagyomány szerint Alsó- és Felső-mesteri lakosait, kik kőművesek voltak, Vak Béla király a vár építésére telepítette le, de a körfalnál többre sohasem is jutottak. — ³⁾ III. 205. — ⁴⁾ Németül *Kaltenbrunn*-nak hívták. — ⁵⁾ V. 82. 18. lábja. — ⁶⁾ X. 219. — ⁷⁾ I. 354.

erőktől eltekintve, az egész török hadsereg Vasvármegye területén állott.

Szóval, az invázió minden kárát, keservét és sanyarúságát szenvedte, amely még akkor sem szűnt meg, amikor a sereg utóvédje Szombathelytől északra az osztrák határt átlépte, mert a portyázók akkor sem kimélték. A török alig látszott arra ügyelni, hogy Vasvármegye lakossága nagyjából Jánospárti. (Példa erre Körmend, Rum, Hidvég, Sárvíz.) S amint nem érezte különösen haragját a Ferdinándpártiakkal, nem kimélt azokat sem, akiknek állítólag hasznára akart lenni.

János ügye különben hanyatlóban volt. Mint más vármegyékben, úgy itt is két pártra szakadt a nemesség s mindegyik pártnak meg volt a maga főispánja. Jánospárti főispán 1530. óta *Erdődy* Péter,¹⁾ főkamrás és főlovászmester, Körmend várának és városának ura volt. Ugyanakkor *Batthyány* Ferenc²⁾ tárnok és főpohárnok, Németujvár ura, volt Ferdinándpárti főispán.³⁾ Alispán 1515. óta *Pelsöczy* János volt, akiről közelebbiadataink nincsenek.⁴⁾ — Talán ez a keveredett állapot volt az oka annak, hogy a vármegye nem intézkedett a török fogadására, a lakosság megvédésére s katonaság kiállítására. Semmi adat nincs erről. Azt sem tudjuk, hol tartózkodott e vésszes napokban a vármegye nemessége. Valószínű, hogy birtokán, kastélyában nézett farkasszemet a vizözönszerű áradattal. Az akkor élt családok legtöbbje utódaiban ma is virágzik. Levelesládáik, olvasatlan okmányaik e napokról számos értékes adatot nyújthatnának, mint pl. a *Nádasdi levéltár* nyújt. Az alább közölt nevek közt sokan a magukét is megtalálják, szolgáljon ez ösztönzésül arra, hogy a tulajdonukban levő okmányokat a történelem-búvárok vizsgálata alá bocsássák:

Nagyunyomi Akács alias Loránt (köztük Jakab), Nagyunyomban.⁵⁾ Apáthy, az Őrségben.⁶⁾ Ányos, Kecskésszentmártonban.⁷⁾

Babos.⁸⁾ Bakacs.⁹⁾ Bödi Balogh, az Őrségben.¹⁰⁾ Laki Bakich.¹¹⁾ Bartha, az Őrségben.¹²⁾ Batthyány (közülük Ferenc)¹³⁾ Németujváron és Szombathán.¹⁴⁾ Bánfy, Alsólindván (Antal Nádasdon).¹⁵⁾ Benkeő, az Őrségben.¹⁶⁾ Kisnáдай Benedek.¹⁷⁾ Salamonfai gróf Bernáth, Salamonfán.¹⁸⁾

1) IX. 252. — U. o. 580. szerint később ő is átpártolt. — 2) IX. 192. 579. — 3) IX. 93. tévesen *Nádasdy* Ferencet is vasi főispánnak mondja. — 4) IX. 252. — 5) IX. 551. 558. — 6) IX. 396. — 7) IX. 558. — 8) IX. 396. — 9) IX. 552. és 560. — 10) IX. 396. 560. — 11) IX. 551. — 12) IX. 396. — 13) IX. 192. 579. — 14) IX. 75. 103. 192. 295. 551. 560. — 15) X. 220. — 16) IX. 396. 561. — 17) IX. 551. — 18) IX. 196.

Egyházasberzsenyi Berzsenyi, Csáford-Eriderneggen, Nagy- és Kisberzsenyben. ¹⁾ Bezerédj. ²⁾ Byllei. ³⁾ Bixy. ⁴⁾ Bogáty. ⁵⁾ Bornemissza. ⁶⁾ Szántói és széplaki Bottka, Széplakon, Balozsain és Kopácson. ⁷⁾ Bucsay. ⁸⁾ Büky, az Őrségben. ⁹⁾

Csáky. ¹⁰⁾ Chernelházi Chernel, Gólyadamonyán (Chernelházán) és Tömördön, ¹¹⁾ Szentjakabi Chernel (közülük Péter), Salon. ¹²⁾ Chemetei és ládonyi Chemetey, Apátiban. ¹³⁾ Csencsi. ¹⁴⁾ Csergheő az Őrségben. ¹⁵⁾ Csépán az Őrségben. ¹⁶⁾ Csoóy Nemescsón. ¹⁷⁾ Devecseri Csóron. ¹⁸⁾ Cziráki és dénesfalvi Cziráky, Rumban és Kenyerin. ¹⁹⁾

Nádasdi Darabos. ²⁰⁾ Demjén. ²¹⁾ Dénesfalvi. ²²⁾ Derecskey, Gersén és Karádföldön. ²³⁾ Dömölky, Nemesdömölkön. ²⁴⁾

Ebergényi és alsótelekesi Ebergényi, Ebergényben és Széchényben. ²⁵⁾ Erdély. ²⁶⁾ Erdődy grófok (közülük Péter ²⁷⁾ Körmenden), ²⁸⁾ Jánosházán, ²⁹⁾ Kismezőn, Varsányon, Szentpéteren, Monyorókeréken, Vépen és Vörösváron. ³⁰⁾ Eőry, az Őrségben. ³¹⁾ Pölöskei Eördögh Hidvégen, Molnáriban és Andrásfán. ³²⁾ Eötvös. ³³⁾

Farkas. ³⁴⁾ Füztői. ³⁵⁾

Gálffy. ³⁶⁾ Gerzsenyi. ³⁷⁾ Györgyfi. ³⁸⁾ Bobay Gyórfy. ³⁹⁾ Györky az Őrségben. ⁴⁰⁾

Hashágyi. ⁴¹⁾ Heésy. ⁴²⁾ Herényi. ⁴³⁾ Hermáni. ⁴⁴⁾ Herre. ⁴⁵⁾ Hertelendi és vindornyalaki Hertelendy, Alsómesteriben, Rátóton és Gasztonyban. ⁴⁶⁾ Makkoshetyei Hetyey, Alsó- és Felsőhetyén. ⁴⁷⁾ Hollósy. ⁴⁸⁾ Horváth. ⁴⁹⁾

Istvánfy (közülük Pál). ⁵⁰⁾ Pallini Inkey. ⁵¹⁾ Pölöskefői Istóczy. ⁵²⁾

Jajtai, Csömötén. ⁵³⁾ Jakabházy. ⁵⁴⁾ Jankovics. ⁵⁵⁾

Kanizsay, (Orsolya, Nádasdi Tamásné) Egerváron, ⁵⁶⁾ Lékán, ⁵⁷⁾ Sárváron ⁵⁸⁾ és Szalonakon. ⁵⁹⁾ Káldy, Káldon, Gulácson és Kámonon. ⁶⁰⁾ Kámony, Kámonon és Söptén. ⁶¹⁾ Kapornaky, az Őrségben. ⁶²⁾ Károlyi, Felsőpatyon. ⁶³⁾ Kemény, (közülük István Sárváron). ⁶⁴⁾ Szerdahelyi Kesserű, az Őrségben, Döbörhegyen, Domonkosfán és Derecskén. ⁶⁵⁾ Kisfaludy, Csányon és Répczelakon. ⁶⁶⁾ Koltay, Nagymákfán. ⁶⁷⁾ Kósa, az Őrségben. ⁶⁸⁾ Köcsky. ⁶⁹⁾

- ¹⁾ IX. 561. — ²⁾ IX. 561. — ³⁾ IX. 551. — ⁴⁾ IX. 552. — ⁵⁾ IX. 551. —
⁶⁾ IX. 552. — ⁷⁾ IX. 562. — ⁸⁾ IX. 551. — ⁹⁾ IX. 396. 552. — ¹⁰⁾ IX. 551. —
¹¹⁾ IX. 105. 196. 197. 562. — ¹²⁾ IX. 562. — ¹³⁾ IX. 562. — ¹⁴⁾ IX. 552. —
¹⁵⁾ IX. 396. — ¹⁶⁾ IX. 84. 396. — ¹⁷⁾ IX. 72. — ¹⁸⁾ IX. 196. 552. 562. —
¹⁹⁾ IX. 562. — ²⁰⁾ IX. 562. — ²¹⁾ IX. 552. — ²²⁾ IX. 552. — ²³⁾ IX. 563. —
²⁴⁾ IX. 73. — ²⁵⁾ IX. 99. 563. — ²⁶⁾ IX. 552. — ²⁷⁾ IX. 196. 252. 580. —
²⁸⁾ IX. 61. — ²⁹⁾ IX. 48. — ³⁰⁾ IX. 67. 551. 564. — ³¹⁾ IX. 396. — ³²⁾ IX. 564. —
³³⁾ IX. 551. — ³⁴⁾ IX. 551. — ³⁵⁾ IX. 551. — ³⁶⁾ IX. 552. — ³⁷⁾ IX. 551. —
³⁸⁾ IX. 551. — ³⁹⁾ IX. 565. — ⁴⁰⁾ IX. 396. — ⁴¹⁾ IX. 551. — ⁴²⁾ IX. 552. —
⁴³⁾ IX. 552. — ⁴⁴⁾ IX. 551. — ⁴⁵⁾ IX. 552. — ⁴⁶⁾ IX. 565. — ⁴⁷⁾ IX. 565. —
⁴⁸⁾ IX. 566. — ⁴⁹⁾ IX. 552. — ⁵⁰⁾ IX. 197. — ⁵¹⁾ IX. 566. — ⁵²⁾ IX. 566. —
⁵³⁾ IX. 552. — ⁵⁴⁾ IX. 552. — ⁵⁵⁾ IX. 566. — ⁵⁶⁾ IX. 31. — ⁵⁷⁾ IX. 63. —
⁵⁸⁾ IX. 93. — ⁵⁹⁾ IX. 107. — ⁶⁰⁾ IX. 49. 552. 567. — ⁶¹⁾ IX. 49. 567. —
⁶²⁾ IX. 396. — ⁶³⁾ IX. 551. 567. — ⁶⁴⁾ X. 221., — IX. 196. tévesen Kevés Istvánt ír. — ⁶⁵⁾ IX. 567. — ⁶⁶⁾ IX. 522. 567. — ⁶⁷⁾ IX. 567. — ⁶⁸⁾ IX. 396. — ⁶⁹⁾ IX. 567.

Ládony (közülők István), Nagycsömötén.¹⁾ László, az Őrségben.²⁾ Logody.³⁾

Magassy, Nemesmagasiban.⁴⁾ Mester.⁵⁾ Mestery.⁶⁾ Mesterházy.⁷⁾

Bedegi Nagy.⁸⁾ Nádasdy,⁹⁾ (közülők Ferenc Sárváron,¹⁰⁾ Tamás Budán és Márton Körmenen),¹¹⁾ Csepregen, Katafalván, Nádasdon és Hodászon.¹²⁾ Niczky, Egyházasiczen.¹³⁾

Ostffy (közülők László),¹⁴⁾ Ostfiasszonyfán.¹⁵⁾

Palásthy.¹⁶⁾ Pap, az Őrségben.¹⁷⁾ Gersei Pethő, Vasváron.¹⁸⁾ Pel-sőczy (közülők János).¹⁹⁾ Csébi Pogány.²⁰⁾ Polányi és táplánfalvi Polányi, Hidvégen, Hermánban, Molnáriban és Táplánfán.²¹⁾ Alsőeőri Pongrácz az Őrségben.²²⁾ Prosznyák.²³⁾

Rádoczy.²⁴⁾ Barkóczi Rosty, Hadupergen,²⁵⁾ Rábadoroszlói és rumi Rummy, (közülők Péter, Farkas) Rumon, Balozsaiban és Kissomlyón.²⁶⁾

Sághi Saághy, Ságon és Nemescsón.²⁷⁾ Saáli.²⁸⁾ Sárfy.²⁹⁾ Sárkány.³⁰⁾ Sennyey, Nagy- és Kissenyén.³¹⁾ Szarvaskendi Sibrik, (közülők Benedek,³²⁾ Sárváron, Gergely,³³⁾ Szarvaskenden), Bozsokon.³⁴⁾ Sitkey, Sitkén.³⁵⁾ Sohár, az Őrségben.³⁶⁾ Soós.³⁷⁾ Soóskuty.³⁸⁾

Szalay.³⁹⁾ Szász.⁴⁰⁾ Szecsődy.⁴¹⁾ Szelestey, a Guáryak⁴²⁾ és Gosztornyaiak⁴³⁾ ősei Alsó- és Felsőszelestén és Guáron.⁴⁴⁾ Szentléránti.⁴⁵⁾ Széchy, Körmenen és Felsőlendván.⁴⁶⁾ Szép, az Őrségben, Szentgyörgyvölgyön és Szentivánfán.⁴⁷⁾

Péteri Takács.⁴⁸⁾ Tarródi és németszeicsődi Tarródy Tarródfalván.⁴⁹⁾ Debrétei Thelekessy (közülők Imre), Debrétén.⁵⁰⁾ Török.⁵¹⁾ Pósfalvai Tulok, Bésfán és Szentkirályon.⁵²⁾

Veranczius Antal, apát Pornón.⁵³⁾ (?) Veörös, az Őrségben.⁵⁴⁾ Koltai Vidos, Kisfaludon, Kemenesmihályfán és Csehiben.⁵⁵⁾

Zalay.⁵⁶⁾ Lukafalvi Zichi és hermányi Zarka (közülők Adorján), Váton.⁵⁷⁾ Zichy.⁵⁸⁾ Zámbo, az Őrségben, Felsőeőrön.⁵⁹⁾ Zsoldos, az Őrségben.⁶⁰⁾

Ez a hosszú névsor, melyben a magyar nemesség színe-javának nagy része szerepel, számot ad arról, hogy Vasvár-megyje a nemzeti létnek mily erőforrása volt.

1) IX. 70. 552. — 2) IX. 396. — 3) IX. 552. — 4) IX. 567. — 5) IX. 552. — 6) IX. 552. — 7) IX. 568. — 8) IX. 551. — 9) IX. 568. — 10) IX. 93., — Uo. tévesen főispánnak mondja. — 11) X. 220. 222—223. — 12) IX. 568. 580. — 13) IX. 76. 551. 569. — 14) IX. 192. — 15) IX. 77. 569. — 16) IX. 569. — 17) IX. 396. — 18) IX. 551. 570. — 19) IX. 252. — 20) IX. 570. — 21) IX. 551. 570. — 22) IX. 396. 570. — 23) IX. 551. — 24) IX. 551. — 25) IX. 571. — 26) IX. 92. 551. 571. — 27) IX. 571. — 28) IX. 552. — 29) IX. 552. — 30) IX. 552. — 31) IX. 551. 571. — 32) X. 221. — 33) IX. 192. 197. — 34) IX. 99. 531. 571. — 35) IX. 571. — 36) IX. 396. — 37) IX. 552. — 38) IX. 552. — 39) IX. 552. — 40) IX. 551. — 41) IX. 252. 551. 571. — 42) IX. 565. — 43) IX. 565. — 44) IX. 551. — 45) IX. 551. — 46) IX. 571. — 47) IX. 396. 571. — 48) IX. 575. — 49) IX. 551. 575. — 50) IX. 552. 575. XIV. 101—273. — 51) IX. 552. — 52) IX. 552. 576. — 53) IX. 295. — 54) IX. 396. — 55) IX. 576. — 56) IX. 551. — 57) IX. 113. 551. 577. — 58) IX. 552. — 59) IX. 396. 577. — 60) IX. 396.

Gazdasági ereje függetlenítette politikai tekintetben, s nem csodálkozhatunk azon, hogy ez a határszéli vármegye, melynek talán legtöbb oka volt, hogy békéje érdekében Ferdinándpárti legyen, vagy legalább ügyes semlegességet tanusítson, nagyrészen még János király pártján állott. Gazdasági erejéből táplálkozott kulturája is, melyet a nagyszámu egyházi szervezet: apátságok, monostorok és plébániák, valamint a velük összekötött iskolák fejlesztettek. Körülbelül harminc plébániai iskola állott fenn már akkor, melyek közül hat a XIII., tizenkettő a XIV., egy a XV. és a többi a XVI. században keletkezett.¹⁾

A vármegye ma létező községei nagyrészt már akkor virágzóban voltak²⁾ és nem egy e háború alatt ment tönkre.

A vármegye akkori kulturájára és eleven társadalmi életére jellemző adat, hogy a nemesek élénk levelezésben állottak egymással s ez még a legsúlyosabb napokban sem szakadt meg.³⁾ Az akkor mindenütt üldözött zsidóságnak Vasvármegye volt egyik menedéke. A *Batthyány* a k birtokain, Rohoncon, Szalonakon és Németujváron, valamint Körmenden, Vasvárott és Sárvárott is laktak, részben hitközségekbe csoportosultak.⁴⁾ Mint mások, úgy ők is kivették részüket a kárból, mely ellen fegyveresen nem védekezhettek.

7. Szerda.

Az elővédtartalék is átkelt az osztrák határon s élével a reggeli órákban érkezett *Kőszeg* alá, egyesült az elővéddel és folytatta a körülzárást.⁵⁾

A zöm *Egervárt* elhagyva és *Vasvárt* kikerülve, a dombvidékről a Rába völgyébe ereszkedett alá (25 km).

Vasvár, a vármegyének ekkor még székhelye,⁶⁾ a szemben levő *Rábahidvégi* várral együtt a Szombathely és Kanizsa felől idevezető utakat s a Rába folyóján és mocsarain átvezető hidakat őrizte. Vára a Szentkút felé levő magaslaton, a IV. Béla által a Domonkos-rendnek ajándékozott szőlő mellett állott, melynek ma is »*Királyhegy*« a neve. A helységben a »vasvári úr« erődített kastélya állott. Vasvárt

1) IX. 317.—318. — 2) IX. 31.—137. — 3) IX. 219.—224., V. 82. 18. láb. — 4) IX. 309. — 5) II. 89.—90., III. 205. 206., XI. 1., XII. 1. — 6) VIII. 376.

még az 1575-i országgyűlés a Dunántúl egyik legbiztosabb várának mondja és elrendeli, hogy a zalavári és kapornaki levéltár az itteni káptalani levéltárban helyeztessék el. Három évvel később a pozsonyi országgyűlés már nem bizik benne s levéltárait az időközben tökéletesített Szombathely falai közt helyezteti el.¹⁾

Tény, hogy Vasvárat a török nem foglalta el, s nem is igen próbálkozott vele. Ellenkezőleg, kikerülte, ami abból világlik ki, hogy a török nem az állandó hidakon, hanem saját készítésű hidjain kelt át a Rába völgyén.²⁾ Sajnos, semmi adatunk nincs arról, hogy az állandó hidakat a vasvári őrség felszedte-e, vagy tevékenyen veszélyeztette-e? De így kellett lenni, mert különben a török nem végzett volna felesleges munkát, s nem tartóztatta volna fel magát saját hidjai elkészültéig.³⁾ A török hidak természetesen feljebb, vagy lejjebb, Vasvár hatáskörén kívül álltak és azokat erősen biztosították.

A zöm tehát átkelt a Herpenyőn, a Rába árterületén s végül a Rába hidján.

Azután I. szerint »állomás a János birtokaihoz tartozó *Hidvég* nevű várnál.«⁴⁾ (25 km). III. ellenben így emlékezik róla. »Hendvig nevű magas vár közelében állapodott meg a szultáni sátor. A nevezett várhoz tartozó városok és területek lakosai megfutván, ebbe zárkóztak s városának és külvárosának minden utcája és köztere tömve volt a pokol tüzére való néppel. Ebbe, a negyedik pokolhoz hasonló börtönbe zárkózott s a sátántól megcsalatott gonoszok is, mihelyt meghalották, hogy az ég boltozatát és a föld színét az oroszán erejű hadsereg eltöltötte, kegyelemre feladták várukat; mert a homályosan látó szemeikben magas gátnak tetsző várfalukat az igaz hit hadserege olybá sem vette, mint valamely vékony leplet.«⁵⁾

A szultán kíséretével a Rába déli partján maradt.⁶⁾ A jobb oldalon portyázó törökök a Rábaközt és a Fertőközt árasztották el.⁷⁾

Ekkor pusztulhatott el a dömölki apátság régi temploma és kolostora, mely előbbinek romjai ma is láthatók.

1) VIII. 232. 238., IX. 111. — 2) I. 353.—354. — 3) I. 353.—354. — 4) I. 354., III. 205. — 5) IX. 85. szerint »várát a törökök 1532-ben elpusztították. — III. 205. — 6) I. 354. — 7) X. 219.

Ez a kapornaki bencés konvent 1538-iki oklevele szerint »a mohácsi vész után, Bálint apát idejében történt.«¹⁾

Ugyanekkor dőlhetett romba egy akkor nagy jelentőségű hely: *Pápóc*, Szent István alapította plébániája, az özvegy *Magyar* Pálné, gelsei *Chap* Margit által 1363-ban alapított s a Boldogságos Szűz Máriáról elnevezett szentágostonrendi perjelsége, 1365-ben alapított s a megváltóról címzett prépostsága,²⁾ 1371-ből származó iskolája, valamint az alapító kastélya és temploma.³⁾

Az egész környéken nem maradt más épen, mint *Pápa*, melynek *Angyal* János volt a várnagya⁴⁾ és *Sárvár*, a hozzá tartozó Sár, Semjén és Hegyfalú községekkel, melyeket *Nádasdy* Ferenc védelmezett a környékből odamenekült lakossággal.⁵⁾

A bal oldalban is rémséges pusztítást vitt véghez a zabolátlan török.

Batthyány Ferenc főispán, aki e napokat Németujvárott élte át, augusztus 8-án kelt s *Ungnád* Kristóf osztrák tábornokhoz intézett jelentésében azt mondja, hogy a magyar határon innen a legtöbb helység lángban áll. Ezt megerősítik *Wernecker* János kapitánynak augusztus 10.-én Radkersburgból, 15. és 16.-án Grácból a krajnai tartománygyűléshez irt jelentései, amelyek hirt adnak *Némethidegkút* s az osztrák *Fürstenfeld* és *Hartberg* megtámadtatásáról.⁶⁾

8. Csütörtök.

A szultán is átkelt a Rábán s a zömmel Polányon keresztül *Táplánfára*⁷⁾ menetelt, ahol táborba szállott⁸⁾ (15 km).

Akár a vonat lemaradása, akár pedig a harácsolás elégtelen eredményeként nagy szükség állott be a táborban. A markotányosok kihasználva a helyzetet 12·5 deka kenyérért 2 denárt követeltek.⁹⁾

Th. itt megjegyzi, hogy: »Látnivaló, hogy itt, Kapornaktól kezdve, két hadtest útjáról és állomásairól van szó. Az egyik hadtest Kapornaktól Körmend—Hidvég—Táplánfa, a

1) IX. 286.—292. — 2) IX. 296. szerint »a mohácsi vész után ez is elpusztult.« — 3) IX. 80. szerint »a mohácsi vész alatt mind elpusztult.« —

4) X. 223. — 5) X. 219. 221.—222. — 6) V. 82. 18. láb. — 7) I. *Tabanfo*-t ír. — 8) I. 354. — 9) I. 354. — szerinte »50 dirhem kenyérért 1 akcsét.

1 dirhem (drachma) az oka (kb. 1 kgr.) 400-ad része. 1 akcse = 2 denár, 50 akcse 1 magyar forint volt.

másik Kám—Rum—Ikervár felé ment s a két sereg csak a következő állomáson, t. i. *Német-Gencsnél* egyesült.¹⁾

Th. eme fejtegetését már az augusztus 3.-i események tárgyalásánál megcáfoltam. Itt csak annyit jegyzek meg, hogy a Táplánfánál való táborozás semmit sem bizonyít amellelt, hogy a hadsereg két oszlopban, párhuzamosan nyomult volna előre. Arról pedig sem I. sem III. nem szól, hogy Gencsnél valami egyesülés történt volna.

A jobb oldalon ekkor pusztulhatott el *Peczölön* a régi szentbenedekrendi apátság, mely 1532. előtt a jaáki apátsággal volt egyesítve.²⁾

A baloldalon a pornói cisztercita rendű apátság, melyet 1221-ben István nádor egyetlen fia, Chepán alapított, semmisült meg.³⁾ Apátja 1531-től Verancsics Antal volt, aki 1533-ban pécsi püspök lett.

A késői román stílusban épített és 1256-ban felszentelt híres jaáki templomot felgyújtották és bencésrendi apátságát feldúlták.⁴⁾

9. Péntek.

Az elővédtartalék lemaradt részei, valószínűleg az oldalakra küldött portyázók is Kőszeghez érkeztek.⁵⁾

A zöm *Szombathely*⁶⁾ felé menetelt, mely ekkor már meglehetősen erős vár volt. *Goszthon* János győri püspök 1525-ben kiadott szabadalomlevelében Szombathelyt az ország kulcsának és kapujának nevezi,⁷⁾ ami abban leli magyarázatát, hogy az 1491.-i pozsonyi szerződés értelmében Kőszeg és környéke már Ausztriához tartozott. Szombathely többféle szabadalommal és kiváltsággal bírt, melyeket a királyok és püspökök ismételve megnyitottak és gyarapítottak. Ügyeit választott előjáróság intézte. A városbíró a polgári ügyekben, a várparancsnok a bűnügyekben önállóan bíraskodott.⁸⁾ 1530-ban János király hívei szállották meg, akik a kőszegi várba betörték és kirabolták. Ferdinánd előbb *Teuffel* Mátyást, később

¹⁾ Th. I. 354. 3. l. — ²⁾ IX. 80. folytatólag »azonban a törökök elpusztították.« — ³⁾ IX. 84. »a mohácsi vész után a törökök teljesen elpusztították.« — ⁴⁾ IX. 45.—46., 281. — VIII. 372. szerint »Szolimán császár 1532-ben Kőszeg alól távozván, Jákot is feldulta.« Tévedés, mert Kőszeg előtt esett útjába, utána már nem. — ⁵⁾ XI. 1. XII. 2. — ⁶⁾ III. *Szonbothel*-t, *Pecsevi Szonbateli*-t ír. — ⁷⁾ IX. 119. — ⁸⁾ IX. 119.

Jurisics Miklóst bizta meg Szombathely fékentartásával. Utóbbi 1531-ben néhány könnyű lovassal Szombathelyt »megszágul-dotta«, de siker nélkül. Ennek folytán Bécsbe felterjesztést intézett, melyben Bécsujhely, Sopron és Kőszeg veszedelmére utalván, sereg és ágyuk küldését sürgette, hogy Szombathelyt annál sikerebben ostromolhassa.¹⁾ Erre azonban nem került a sor, mert kiütött a török háború.

Szombathely védelmi előkészületeiről annyit tudunk, hogy *Pekry* Lajos, aki 1529. óta Ferdinánd »regiae majestatis generalis capitaneus«-a volt,²⁾ 150 huszárt hagyott itt, míg »dandár«-ja többi részével Kőrmendre huzódott, s onnan háborgatta a törököt.³⁾

III. azt mondja, hogy Szombathely »égig érő vár volt, melynek elfoglalása nehéz, mint valamely talány megfejtése,« »... ez is elfoglaltatott a győzelmes sereg által.«⁴⁾

Elhelyütt még néhány téves adatot kell helyreigazítanom. III. határozottan azt mondja, hogy Szombathelyt »az említett hónap (t. i. Moharrem) 7. napján« vagyis augusztus 9.-én foglalták el. *Pecsevi* szerint a sereg Rábahidvégről egyenesen Szombathelyre ment,⁵⁾ tehát kihagyja 8.-át, vagyis a táplánfai táborozás napját.

VI. azt mondja, hogy: »midőn a szultán Mohácsig jutott, mindenki azt hitte, hogy ismét a Duna mentén, Buda felé tart, de ő minden várakozás ellenére *Székesfejérváron, Pápán és Sárváron* át huzódott és augusztus elején Kőszeg előtt jelent meg.«⁶⁾ Nyilvánvaló, hogy ez teljesen hamis leírás. De nem csodálkozunk rajta, mert írója 1789-ben írta.

Az ő nyomán ír *Jankó* Vilmos is, aki még hozzá teszi, hogy »5 nappal a szultán előtt, július 31-én érkezik Ibrahim pasa Kőszeghez.«⁷⁾

IV. azonban azt mondja, hogy: »de Székesfejérvárnál váratlanul oldalt fordult... miután Ibrahim fővezért előre-küldte, aki Pápán át július 28.-án ért Sárvárra, három napi menettávolságra a derék-haddal követte őt.« Továbbá: »Hasonlóan kaput nyitott Szombathely is. Ibrahim ide 1532. július 31.-én ért.«⁸⁾ 1898-ban már nem lett volna szabad ilyent írni,

1) XV. 28. — 2) *Takáts* Sándor. *Pekry* Lajos rabsága. (B. H. 1909. ápr. 1.) — 3) X. 220. — 4) III. 205. — 5) Th. I. 354. 3. láb. — 6) VI. 17. — 7) *Streffleur* 1881. 3. kötet, 3. o. — 8) IX. 192.

annál kevésbbé, mert eltekintve *Hammer* munkáitól, 1893—1896-ban már Th. I. és II. is rendelkezésre állott.

Szombathely meghódolása után a zöm *Nagygencs*¹⁾ községig menetelt s ott táborba szállott²⁾ (15 km).

A szultán, aki augusztus 5. óta már több jelentést kaphatott Jahja pasa-oglu Mohammedtől s 7. óta Ibrahim-pasától, tisztába jött azzal, hogy *Kőszeg* csak rendszeres ostrommal veheti be.

Ez ma határozatba ment s a tűzéréség parancsot kapott, hogy az ágyukkal még ma *Kőszegre* meneteljen.³⁾

*

Az Eszéktől elmúlt 22 napból 19 menetnap volt, a megtett út hossza 348 km. Ha ehhez még a 10.-én *Kőszegig* tett menetet, 12 kmt hozzászámítjuk, úgy a hadsereg zöme 23 nap alatt 360 kmt haladt, ami a mai viszonyoknak is teljesen megfelel. A hadsereg nagy teljesítő képességéről akkor nyerünk fogalmat, ha a Konstantinápolytól Belgrádig (74 nap, 39 menetnap, 910 km) és a Belgrádtól Eszékgig tett utat (11 nap, 9 menetnap, 180 km) a júl. 18. pihenővel együtt összeadjuk. Az eredmény: *Konstantinápolytól Kőszegig 109 nap, ebből 67 menetnap alatt 1450 kilométer.*

*

A holnapi napon a zöm éle is átlépi az osztrák határt, s ezzel megkezdődik e háboru legszebb, legkiemelkedőbb szaka: *Kőszeg* ostroma és vitéz őrségének hősie várvédelme.

Aggházy Kamil,

m. kir. honvéd főhadnagy.

¹⁾ I. *Gends*-et ír. Akkor a magyar is így hivta. — ²⁾ I. 354. —

³⁾ I. 354.

